

Prof. Dr. Sadık YAZAR

*İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
İstanbul/TÜRKİYE
zyazar@gmail.com
ORCID *

**ŞAHSİ BİR ARŞİV KAYNAĞI
OLARAK BALIKESİRLİ RÂSİH'İN
MECMUASI: İÇERİK ANALİZİ VE
DERKENAR NOTLARI**

THE MEJMUA OF BALIKESİRLİ RÂSİH
AS A PERSONAL ARCHIVE SOURCE:
CONTENT ANALYSIS AND MARGINAL
NOTES

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 11.10.2020	Received Date: 11.10.2020
Kabul Tarihi: 21.10.2020	Accepted Date: 21.10.2020
Yayımlanma Tarihi: 31.10.2020	Date Published: 31.10.2020

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Yazar, Sadık, “Şahsi Bir Arşiv Kaynağı Olarak Balıkesirli Râsih’in Mecmuası: İçerik Analizi ve Derkenar Notları”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal Of Academic Literature]*, Yıl 6, Sayı 13, Güz 2020, s. 27-62.

Yazar, Sadık, “The Mejmua Of Balıkesirli Râsih As A Personal Archive Source: Content Analysis And Marginal Notes”, *Hikmet-Journal Of Academic Literature*, Year 6, Volume 13, Fall 2020, p. 27-62.

10.28981/hikmet.809109

Prof. Dr. Sadık YAZAR

**ŞAHSİ BİR ARŞİV KAYNAĞI OLARAK BALIKESİRLİ RÂSİH'İN MECMUASI:
İÇERİK ANALİZİ VE DERKENAR NOTLARI***

**THE MEJMUA OF BALIKESİRLİ RÂSİH AS A PERSONAL ARCHIVE SOURCE:
CONTENT ANALYSIS AND MARGINAL NOTES**

ÖZ

İslami yazma geleneğinde türlü zaviyelerden önemli bir konumda bulunan mecmuaların araştırmacılara biyografik ve otobiyografik veriler de sağladığı yapılan çeşitli çalışmalar ile ortaya konulmuştur. Bu anlamda mecmualar bazen klasik biyografik kaynakların boş bıraktığı yerleri tamamlarken bu kaynakların suskun kaldığı kimi durumlarda sınırlı bir malzemeyle bile olsa aslı biyografik kaynak değeri haline gelebilmektedir. Öte taraftan mürettibi ya da mâliki belli olan kimi şahsi mecmualar yer yer “ben” anlatılarına dönüşerek mecmua sahibinin biyografisi için daha geniş kapılar da aralayabilir. Bu makede; yakın zamana kadar sadece bir gazeli ile edebiyat tarihinde ismi zikredilmeye değer bulunan Balıkesirli Râsîh'in mecmuası, şahsi bir arşiv kaynağı bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Klasik biyografik kaynaklarda hakkında yeterince bilgi bulunmayan Râsîh'in mecmuası, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3473 numarada kayıtlı olup çoğunluğu kendisine ait olan birçok metin ile bu metinlerin bir kısmına düşürülen notları ihtiva etmektedir. İhtiva ettiği bu metin ve notlar, başta eserlerinin tespit edilmesi olmak üzere Râsîh'in biyografisini oluşturmada önemli veriler sunmaktadır. Çalışmada şahsi bir arşiv kaynağı olarak değerlendirilen bu mecmuanın içeriği dökümlenip ortaya çıkan malzeme Râsîh'in (oto)biyografisi bağlamında incelenip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, mecmua, Balıkesirli Râsîh, derkenar notları, XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı

ABSTRACT

Several studies have shown that mejmua, which occupy a more important position in the tradition of Islamic writing, provide biographical and autobiographical data to researchers as well as materials for different researches. In this sense, mejmua sometimes complete the places left empty by classical biographical sources, and they can become a main biographical resource even if with only some limited materials in some cases where the classical biographical sources keep quiet about someone's biography. On the other hand, some individual mejmua whose compiler and owner are known, can turn into first-person narratives and open wider doors for the biography of the mejmua owner. In this article; the mejmua of Balıkesirli Râsîh, whose name was worthy of mention in the history of literature with only his one ghazal until recently, will be tried to evaluate in the context of a personal archive source. Râsîh's mejmua is registered in Süleymaniye Library at the number 3473 of Esad Efendi collection and contains many texts, mostly belonging to him, and notes written down into parts of these texts. These texts and notes it contains provide important data for us to compose the biography of Râsîh, and also to especially determine his works and the texts. In the study, the content of this mejmua, which is evaluated as a personal archive source, will be analyzed and evaluated in the context of Râsîh's (auto)biography.

Keywords: Classical Turkish Literature (Ottoman Literature), mejmua, Râsîh of Balıkesir, Marginal Notes, the 18th Century Turkish Literature

* Makalenin son halini okuyup yaptığı katkılardan dolayı öğrencim Rumeysa Bayram'a teşekkür ederim.

Giriş

XX. yüzyılın başında Ali Canip Yöntem’in (ö. 1967) makaleleriyle birlikte, bir kültür ve edebiyat tarihi malzemesi olarak dikkat çekilen mecmualara dair günümüzde genişçe bir literatür oluşmuştur. Daha ziyade son yirmi yıl içerisinde oluşan bu literatüre kaynaklık eden mecmuaların, klasik Türk edebiyatı araştırmaları dahilinde yoğun olarak ilgi görmeye devam ettiği gözlenmektedir. Erken dönemde Agah Sırrı Levend’in (ö. 1978) tasnif denemesi, Günay Kut’un *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*’nde kaleme aldığı ansiklopedi maddesi ve Orhan Şaik Gökyay’ın (ö. 1994) “Cönkler Üzerine” başlıklı makalesi mecmualarla ilgili temel kaynaklar olarak dolaşımda iken¹ 2000’li yıllardan itibaren mecmuaları merkeze alan akademik çalışmalarda gözle görülür bir artışın olduğu görülmeye başlanmıştır. 2011 yılında yapılan bir arayış çalışmayı²ndan sonra mecmualar artık daha fazla ve daha sistematik olarak bilimsel çalışmalara konu edilmeye başlanmıştır. Gelinek noktada; tanımı, kapsamı, üretim ve tüketim biçimleri, türleri ve tasnifi gibi hususlarda mecmualara dair önemli araştırmalar yapıldığı gibi, başta nazire mecmuaları olmak üzere bir hayli mecmuanın kitap ya da tez çalışması şeklinde neşredildiği görülmektedir. Öte taraftan birçok mecmuanın da M. Fatih Köksal’ın teklifine (MESTAP*) uygun olarak dökümlenip içerik analizlerine tabi tutulduğuna sıklıkla rastlanmaktadır.

Mecmua geleneğine dair mevcut literatürde, mecmuaların biyografik veri sağlama değeri üzerinde durulan araştırmalar yanında bazı mecmuaların, otobiyografi ya da ben anlatıları bağlamında ele alındığı araştırmalar da bulunmaktadır. Bu anlamda; bazı araştırmacılar klasik Türk şiirinin önemli kaynaklarından olan müretteb ya da gayr-ı müretteb kimi şiir mecmualarında sınırlı düzeyde de olsa şiirleri derlenen şairlere dair biyografik malzeme de sağlandığını öne sürmüşlerdir. Genellikle şiir/leri kaydedilen şairi tefrik etmek amacıyla yer verildiği düşünülen bu bilgilerin kısa notlardan oluşup bir cümleyi pek aşmadığı görülür.³ Verilen bu bilgilerin çoğu zaman bahis mevzuu edilen

¹ Bu, bahsi geçen çalışmalardan önce mecmualara dair hiçbir araştırma yapılmadığı anlamına gelmemelidir. Zira Ali Nihad Tarlan, Muharrem Ergin, Mustafa Canpolat gibi araştırmacıların da mecmuaların önemini ortaya koyan öncü araştırmaları bulunmaktaydı. Bunlar için bk. Gıyâş, 2011.

² Hatice Aynur vd. tarafından “Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı” başlığıyla düzenlenen bu çalışmanın, çalışmamızın önemli kaynakları arasında yer alan bildirileri bazı eklerle birlikte 2012 yılında neşredilmiştir.

* Açılımı “Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi” olan bu projeye dair bilgiler için bk. <https://mecmualar.tr.gg/>

MESTAP’tan bağımsız olarak da mecmuaların dökümlendiği çalışmalar mevcuttur. Bünyamin Ayçiçeği’nin Nuruosmaniye Kütüphanesi’ndeki Türkçe şiir mecmualarına dair çalışması bu anlamda önemli bir çalışmadır. Bk. Ayçiçeği 2016.

³ Mecmuaların bu özelliğine yönelik olarak Mehmet Gürbüz 2011 yılında neşredilen bildiri metninde, tezkirelerin biyografik malzeme sunma usulüyle mukayese ederek mecmuaların sunduğu biyografik malzemeyi tasnif edip kısaca değerlendirmiştir. (Gürbüz, 2012: 315-328) Ömer Zülfe de 2011 yılında Pervâne Bey Mecmuası ile Süleymaniye Kütüphanesi Hasan Hüsnü Paşa 1031 numaralı nazire mecmuasındaki biyografik verileri derlediği bir makale neşretmiştir. (Zülfe, 2011). Uğur Öztürk de benzer bir usulle Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Bölümü K.479

şair hakkında mevcut bilgileri teyit edici nitelikte olduğu görülürken yer yer söz konusu edilen kişiye dair çok önemli bir boşluğu doldurduğu ya da ona dair eldeki yegane bilgi kaynağı değerine dönüştüğü görülebilmektedir. M. Fatih Köksal, şahsi kütüphanesinde yer alan Kastamonulu Fevzî Mecmuası’nda, şairlere dair verilen bu türden kısa bilgilerin Kastamonu yöresinde yetişen bu şairler için tek biyografik kaynak olduğunu ifade eder (Köksal, 2016: 180). Öte taraftan Jan Schmidt “First-Person Narratives in Ottoman Miscellaneous Manuscripts” başlıklı çalışmasında kimi şahsi mecmualarda ben anlatılarının izini sürmeye çalışırken birkaç araştırmacı da bazı mecmuaları bu doğrultuda incelemiş ya da neşretmiştir. Örneğin Kerima Filan Saraybosnalı Mollâ Mustafa’nın mecmuasını bireysel ve sosyal çerçevesi bağlamında inceleyip neşretmiştir (Filan, 2011).

Genel olarak mecmuaları, daha özelde ise mürettibi belli olan şahsi mecmuaları konu alan bilimsel çalışmalarda, bu makalede incelenmesi kararlaştırılan XVIII. yüzyıl şairlerinden Balıkesirli Râsih’in mecmuasına dair bir araştırma yapılmadığı belirlenmiştir. Aynı şekilde yapılan tarama ve araştırmalarda isminin anılması şeklinde bile olsa bu mecmuadan bahsedilmediği görülmüştür. Yakın zamanda yapılan bir çalışma hariç, Balıkesirli Râsih ya da diğer Râsih mahlaslı şairlerle ilgili çalışmalarda da bu mecmuadan bahsedilmemiştir. Bunun bir istisnası olarak Sadık Yazar, Balıkesirli Râsih’in eserlerine dair akademik camiada dolaşımda olan bazı bilgileri tashih etmek amacıyla kaleme aldığı çalışmasında ilk defa bu mecmuayı onun eserleri arasında sayıp kısaca tanıtmaktadır (Yazar, 2020: 644-46). Bu itibarla eldeki çalışma, bir taraftan Osmanlı telif geleneğinde önemli bir konumu bulunan mecmua türünün kendine has bir örneğini ilim alemine tanıtarak bu alandaki çalışmalara mütevazı bir katkı yapmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan da mecmuanın biyografik bağlamda ihtiva ettiği zengin malzemeyi değerlendirmek suretiyle yakın zamana kadar hayatı ve eserleri hakkında çok az bilgi sahibi olunan Balıkesirli Râsih’in, hayatı, eserleri ve edebi muhitine dair boşlukları doldurmak amacını gütmektedir. Bu amaçlar doğrultusunda makalede asıl olarak içerik analizi yöntemi uygulanıp öncelikle söz konusu mecmuada yer alan verilerin dökümü yapılacak, ardından bu dökümün Osmanlı kültür ve edebiyat tarihi için nasıl bir anlam ifade ettiği üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Mecmuanın Nüsha Tavsifi

Balıkesirli Râsih⁴’in mecmuası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi koleksiyonunda 3473 numara ile kayıtlıdır. 64 yapraktan oluşan mecmua,

---

numarada kayıtlı mecmuadaki biyografik malzemeyi derleyip kısaca değerlendirmiştir. (Öztürk, 2013) Ayrıca bk. Aydemir, 2011: 87-100.

⁴ Fatih Sultan Mehmed devri devlet adamlarından Zağanos Paşa’nın soyundan geldiği düşünülen Râsih, baba ve anne tarafından soylu bir aileden gelmektedir. XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın yarısında hayatta olup 1144/1731 yılında vefat ettiği anlaşılan Râsih’e dair birkaç akademik çalışma mevcut ise de onun sağlam bir biyografisi henüz oluşmuş değildir. Bahsi geçen kaynaklar için bk. Yazar, 2020.

metinlerin sayfalarındaki konumlandırılması açısından, mecmuanın bütününe yayılan belli bir düzene sahip değildir. Manzum metinlerin kahir ekseriyeti, mensur metinlerin ise bir kısmı sayfanın sol üst köşesine⁵ bakacak şekilde eğimli olarak yazılmışken daha az bir kısmı ise düz yazılmıştır. Manzum metinlerin bir kısmı mısralar alt alta gelecek şekilde sayfada ikişer ve üçer⁶ sütunlar halinde kaydedilmişken özellikle 12a-27a arasına denk gelen sayfalarda mısraların iki sütun halinde kaydedildiği görülür. Sayfalarda genellikle bir bütünlüğü olan metinlerin kaydedildiği dikkat çekmektedir. Bununla birlikte yer yer bu metinlerin sağına soluna, altına ve üstüne gelecek şekilde çalışmamızda derkenar notları olarak değerlendirilecek olan daha kısa metinlerin de kaydedilip sayfa yüzeyinin yoğunlaştırıldığı müşahede edilmektedir. Kullanılan yazı karakteri açısından genellikle düzenli olan mecmuada yer alan metinlerin büyük bir bölümü kuvvetle muhtemeldir ki mecmuanın mürettibi olduğunu düşündüğümüz Râsîh tarafından yazılmıştır. Bu anlamda başta şiirler olmak üzere mecmuada yer alan metinlerin çoğunluğu talik karakterinin baskın olduğu bir hatla yazılmıştır. Bununla birlikte özellikle kimi mensur metinlerin nesih karakteri gösteren bir yazı çeşidiyle yazıldığı görülürken kimilerinin de divani hattı ile yazıldığı tespit edilmiştir. Mecmuada hakim olan mürekkep siyah olmakla birlikte kırmızı, turuncu ve vişneçürüğü rengine mürekkeplerin de hayli kullanıldığı görülmektedir. Genellikle metinlerin başlarına konan yazılar (başlıklar), mahlas sözcükleri, “tetimme” gibi vurgu ifade eden sözcükler, tarih manzumelerinin sonunda kaydedilen tarihler, vurgu amacıyla kelimelerin üzerine çizilen çizgiler, yer yer mısraları birbirinden tefrik etmek gayesiyle kullanılan noktalar için genellikle bu renklerdeki mürekkebin kullanıldığı görülür; az birkaç örnekte ise metnin tamamının kırmızı mürekkeple yazıldığı gözlenmektedir. Mecmuada yer alan metinler genellikle aynı puntodaki yazı karakteri ile yazılmışken 41a ve 49a sayfalarında yer alan birkaç metnin daha iri bir yazı ile kaydedildiği görülmektedir. Mecmuada kullanılan farklı renkteki mürekkepler haricinde tezyini unsur olarak 15a’dan itibaren başlayan *Fâlü’s-Sa’âde* adlı eserden yapılan hacimli alıntılarda, bölüm başlıklarına konan serlevhalar da dikkat çekmektedir. Mecmua kestane rengine meşin bir cilt ile kaplıdır. Şirazesî dağılan nüshada 57b’den sonra en az bir yaprağın kesilip koparıldığı görülmektedir. Öte taraftan 41b’den sonra mecmuanın sondan yazılmaya başladığı; bunun neticesi olarak mecmuanın görüntülerinde yaprakların önce b sonra a yüzleri görünecek şekilde fotoğraflandığı anlaşılmaktadır.

Mecmuanın Mürettibi

Mecmuanın Balıkesirli Râsîh tarafından tertip/cem edildiği konusunda çok fazla şüphe yoktur. Aşağıda yapılacak dökümden de görüleceği üzere, her ne kadar arada başka şair/müelliflere ait birkaç metin bulunmaktaysa da mecmuada kaydedilen metinlerin kahir ekseriyeti Râsîh’e aittir. Bu haliyle

⁵ 51a’da olduğu gibi mensur metnin sayfanın sağ alt köşesine eğimli olarak yazıldığı da görülebilmektedir.

⁶ 32b’de olduğu gibi sütun sayısının dörde çıktığı görülür.

mecmua Râsih’in eserlerinden seçilmiş metinleri bir araya getirmektedir. Bu noktada söz konusu metinlerin Râsih tarafından değil de başka birisi tarafından bir araya getirilmiş olabileceği akla gelebilir. Ancak mecmuada bu ihtimali ortadan kaldıran birçok ipucu bulunmaktadır. Bunların başında Osmanlı yazın geleneğinde aidiyeti ifade eden “li” harf-i cerrîyle beraber kullanılan bazı ibarelerin yer alıyor olması gelmektedir. Mecmuada Râsih mahlaslı şiirlerin çoğunun başlığında “li-mü’ellifihî, li-muḥarririhî” gibi klasik Osmanlı telif geleneğinde müellifin genellikle kendisini kastettiği sözcük ya da ibareler yer almaktadır (nev-güfte li-muḥarririhî, li-muḥarririhî’l-fakîr Râsih, 47a). Ancak bunların dışında mecmuanın birkaç yerinde Râsih, sadece mahlasını değil, onun diğer “Râsih” mahlaslı şairlerden tefrik edilmesini sağlayan ismini de açıkça zikretmiştir:

Tevârîḥ-i manzûme-i şettâ li-muḥarririhî’l-fakîr Râsih Ahmed bin Sinân Paşa bin Muhammed Paşa (21a)

Bu fakîr ü ḥakîr Râsih Ahmed-i pür-takṣîrûñ ...(59a)

Bu karineler ışığında eldeki mecmuanın Balıkesirli Râsih tarafından derlenip yazıldığını söylemek zor değildir. Mecmualara dair yapılan araştırmalarda görüleceği üzere mecmualar bir müellif tarafından yazılıp son hali verilen durağan metinler olmayıp bir kısmı yüzyılları bulan geniş zaman aralığına yayılacak derecede başta malikleri ve okuyucuları olmak üzere farklı kişilerin müdahaleleriyle oluşma süreci devam eden hareketli metinlerdir.⁷ Bu bağlamda eldeki mecmuanın da Râsih tarafından oluşturulduktan sonra farklı kişilerin mülkiyetine geçip malikleri ve okuyucuları tarafından oluşma sürecinin devam ettirilip ettirilmediği akla gelebilir. Bu açıdan bakıldığında, mecmuanın bulunduğu koleksiyonun sahibi olan Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi’nin (ö. 1848) 5b’de yer alan mührü dışında mecmuada mülkiyet bildiren bir kayıt ya da mühürle karşılaşılmağıdır. Önemli bir koleksiyoner olan Esad Efendi’nin mecmuaya ekleme yaptığına dair bir ipucu tespit edilmemiştir. Öte taraftan 50b’de Necîb mahlaslı bir şairin 6 beyitlik bir gazelinin başında “li-muḥarririhî” ifadesi yer alırken söz konusu şiirin de hemen yanında kaydedilen Seyyid Vehbî’ye ait gazelle birlikte mecmuadaki hakim yazı karakterinden belirgin olarak farklı bir hat ile yazıldığı görülmektedir. Bu durumda, mecmuanın Râsih’ten sonra Necîb isimli birinin eline geçmiş olma ihtimali de ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde 62a’da “li-muḥarririhî’l-fakîr Ḥabeşizâde sâbıkâ büyük tezkireci ḥâlâ” başlığı ile yer verilen üç beyitlik bir lügaz bulunmaktadır. Aynı lügaz daha evvel 41b’de Râsih’in kendi hattıyla tarafından kaydedilmiştir. Buradaki yazılışı da Râsih’in kendi hattından biraz daha farklıdır. Büyük tezkireci olduğu dikkate alındığında bahsi geçen Ḥabeşizâde’nin Rahîmî mahlasıyla şiirleri de bulunan Abdurrahîm Bey (ö. 1140/1727) olduğu anlaşılmaktadır. İ. Hakkı Aksoyak, klasik biyografik kaynaklara dayandırarak Ḥabeşizâde’nin lügaz ve muamma çözümede usta olduğunu belirtir (Aksoyak, 2015). Bu bilgiye göre söz konusu lügazın da

⁷ Ali Emre Özyıldırım’ın yakın zamanda bir incelemeye tabi tuttuğu mecmua bu anlamda önemli bir örnektir. Bk. Özyıldırım, 2019.

Habeşîzâde’ye ait olması kuvvetle muhtemeldir. Râsîh’ten önce vefat eden bu zatın Râsîh’in bilgisi dahilinde mecmuayı görüp bu lugazı mecmuaya kaydettiği düşünülebilir.

Mecmuada tertip tarihine dair net bir bilgi verilmemiştir. Bu anlamda mürettibin mecmuanın başında ya da sonunda bu yönde düştüğü bir kayda rastlanmamıştır. Ancak içeriği dikkate alındığında mecmuanın tertip tarihine yönelik bazı ipuçlarıyla karşılaşmaktadır. Mecmuada yer alan tarih manzumeleri bunun için önemli ipuçları sunar. Râsîh’in tarih düştüğü en eski olay 1093/1682 en yeni olay ise 1130/1718 yılında meydana gelmiştir. Bu ipuçlarını dikkate aldığımızda mecmuanın Râsîh’in ölüm tarihi olan 1144/1731 yılına yakın bir zamanda oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Öte taraftan mecmuasında bazı metinlerine yer verdiği, *Bülgatü’l-Ahbâb* isimli eserini de Nevşehirli Dâmâd İbrâhim Paşa’nın (ö. 1730) sadrazam olduğu dönemde yazdığı düşünülecek olursa eldeki mecmuanın da en azından İbrahim Paşa’nın sadrazam olduğu 1130/1718 yılından sonra oluşturulduğu düşünülebilir.

Râsîh’in mecmuasını kısa bir zaman aralığında mı yoksa kimi özel mecmualarda olduğu gibi uzun yıllara yayılan bir dönemde de mi oluşturduğu da üzerinde konuşulmayı hak eden bir konudur. Biz, mecmuaya kaydedilen metinlerin yeni bir nüshasının oluşturulması amacıyla eldeki mecmuanın kısa bir zaman aralığında oluşturulduğunu düşünüyoruz. Bu itibarla mecmuada yer alan metinlerin Râsîh’in elinde en azından bir nüshası bulunan müstakil eserlerinden derlenip mecmuaya kısa bir zaman aralığında yazıldığını düşünüyoruz. Nitekim mecmuada bazı bölümleri kaydedilen *Bülgatü’l-Ahbâb* ve *Fâlû’s-Sa’âde* isimli eserlerin Râsîh’in müstakil eserleri olarak nüshaları günümüze ulaşmıştır. *Aydın Şehrengîzi*’nin de müstakil bir eser olduğu hem mecmuada alıntılanan bölümünün başında hem de *Bülgatü’l-Ahbâb*’da belirtilmiştir. Bunların dışında mecmuada kayıtlı olarak geriye tarih manzumeleri ile birkaç gazel ve kaside kalmaktadır ki bunların da Râsîh’in bizzat varlığını belirttiği divanından derlendiği kuvvetli bir ihtimal olarak belirmektedir.

Mecmuanın İçerik Dökümü

Varak	Başlık	Muhteva
İç kapak	-	Mecmuanın ön/üst kapağının iç tarafına, “mine’l-mücerrebi” başlığı ile verilmiş 18 adet ilaç tarifinin kayıtlı olduğu bir yaprak yapıştırılmıştır.
1a	-	“Bu mecmua-i latîf ü dil-küşâ cümleden şerîf” şeklinde bir başlık yer alır. Bu başlığın altında Arapça uzunca bir dua metni bulunmaktadır. Bu duanın altında “sultân-ı şu’arâdan Şeyh Dâvûd Efendi’nin güftâr-ı nâ-mevzûnlarıdır” başlıklı bir şiir yer alır. “İrfânı bilmeden ehl-i irfân olmaz / İrfânı bilirse ‘ârif olmaz” beytiyle başlar.
1b-4b	Dîbâce-i dîvânçe-i tevârih manzûme-i rûh-efzâ-yı dilârâ ki mişli <...>* ve kaşîde-i mübâreke-i <...> ahvâldür. Dîbâce-i Kaşîde-i Mübâreke	Mecmuanın mürettibi olan Râsih’in <i>Kasîde-i Mübâreke</i> diğer adıyla <i>Gâyetü’t-Tebrîk</i> adlı yaklaşık 120 beyitten oluşan kaside nazım biçimindeki manzumesidir.
5a	Nev güfte li-muharririhi	Râsih’in 5 beyitlik gazeli olup matlai şöyledir: Hvâhiş-i ‘âşıkı ma‘şûk bilür Remz-i hâleyini mantûk bilür
5a	Ve lehû	Râsih’in 5 beyitlik gazeli olup matlai şöyledir: Cigerüm âteş-i hasretle kebâb olmuşdur Bezm-i hicrâna gözüm yaşı şerâb olmuşdur
5a	Ğazel-i nev-bâve-i garrâ	Kalâyî (?)* mahlaslı bir şaire ait 5 beyitlik bir gazel olup matlai şöyledir: Çin-i zülfün kim ‘arağ-bâşide gül-püşidedür Sünbül-i piçidedür kim şebnem ile çidedür
5b	Târîh der-şadr-ı fetvâ-yı Şeyhülislâmzâde Fethullâh Efendi ⁸	Râsih’in 6 beyitlik bir tarih kıtası olup Fethullâh Efendi’nin şeyhülislâm makamına gelmesini tarihlendirmektedir (1113).
5b	Târîh <...> der-manşib-ı Burusa-yı mübârek Ahmed Efendi	Râsih’in, Ahmed Efendi ⁹ ’nin Bursa kadılığına atanmasını tarihlendirdiği 1113 tarihli 6 beyitlik kıtadır.
6a	Târîh-i şaşt-ı mu‘allim-i şehzâdegân Ahmed Efendi	Râsih’e ait olan bu 2 beyitlik kıta şehzade hocası olduğu ifade edilen Ahmed Efendi’nin ¹⁰ Tozkoparan’da şasta gitmesini tarihlendirir (1113).
6a	Târîh-i velâdet-i şehzâde Sultân Mahmûd ibni Sultân Mehmed Hân	Râsih’in bahsi geçen şehzâdenin doğumunu tarihlendirdiği 1107 tarihli 6 beyitlik kıtadır.
6a	Târîh-i vefât-ı Sultân Ahmed-i şânî	Râsih’in II. Ahmed’in vefatına düştüğü 1106 tarihli 4 beyitlik kıtadır.

* <...>: bu parantez biçimi paleografik güçlükler dolayısıyla okunamayan kısımlara işaret etmektedir.

* (?): Parantez içi soru işareti öncesindeki kelime ya da ibarenin okunuşundaki şüpheye işaret etmektedir.

⁸ Şeyhülislâm Fethullâh Efendi Şeyhülislâm Feyzullâh Efendi’nin (ö. 1115/1703) oğludur. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, 2018: III/2336-37.

⁹ Şeyhülislâm Feyzullâh Efendi’nin oğlu olması kuvvetle muhtemel olan bu zatın ismi burada Ahmed olarak kaydedilmişken, aynı manzumenin ikinci defa kaydedildiği 21b’de bu isim İbrahim olarak yazılmıştır.

¹⁰ Aynı manzume 21b’de ikinci defa yazılırken isim İbrâhîm Efendi olarak yazılmıştır.

6a	Tārīḥ-i şulḥ kerden-i °Ammizāde Hüseyin Paşa lafzen ve ma°nen be-eshnāf-ı ḥükkām-ı kefer-e-i li°ām	Köprülü Mehmed Paşa'nın küçük kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu Amcazāde Hüseyin Paşa'nın ¹¹ (ö. 1114/1702) 26 Ocak 1699'da Karlofça'da Avusturya, Lehistan ve Venedik ile antlaşma imzalamasına düşürülen bir beyitlik tarihtir (1110).
6a	Hemçünān Tārīḥ-i āştı kerden-i Rāmī Paşa be-eshnāf-ı ḥükkām-ı kefer-e-i li°ām	Rāmī Paşa ¹² 'nin (ö. 1119/1708) küffar ile barış anlaşması imzalamasına düşürülen bir beyitlik tarih (1110).
6b	Tārīḥ-i vefāt-ı Nefeszāde Seyyid °Abdurrahmān Efendi en-naḳībū'l-eshraf (...)*	Râsih'in Nefeszāde Seyyid Abdurrahmān Efendi'nin ¹³ vefatına düşürdüğü beş beyitlik kıtadır (1107).
6b	Ve-li-fevthihī eyzan	Râsih'in bahsi geçen zatın vefatına düşürdüğü iki beyitlik kıtadır (1107).
6b	Ve-li-fevthihī eyzan	Râsih'in bahsi geçen zatın vefatına düşürdüğü iki beyitlik kıtadır (1107).
6b	Ve-li-fevthihī eyzan	Râsih'in bahsi geçen zatın vefatına düşürdüğü bir beyitlik kıtadır (1107).
7a	Tārīḥ-i feth-i cezāre-i Şakız (...)	Sakız adasının fethini tarihlendiren 14 beyitlik bir kıtadır (1106).
7b	Ta°rif-i "hele" (...) fi'l-ma°āni'l-müte°addide	"hele" sözcüğünün 15 defa kullanıldığı 3 beyitlik bir tarih manzumesidir.
7b-8b	Tārīḥ-i feth-i Mora Şāfiye Sultānzāde'nündür.	XVIII. yüzyıl şairlerinden Safiye Sultanzāde Rezmî ¹⁴ 'nin Mora fethine (1127) düşürdüğü uzunca tarih olup 36 beyitten oluşmaktadır.
8b-9a	Mora fethi tārīḥleridür	XVIII. yüzyıl şairlerinden Kühnî'nin Mora fethine (1127) düşürdüğü 25 beyitlik kıtadır.
9b-10a	Tārīḥ-i feth-i memleket-i Mora be-dest-i Dāmād °Alī Paşa ¹⁵	Râsih'in Mora fethine düşürdüğü 25 beyitlik kıta nazım biçiminde tarih manzumesidir (1127).
10a	Tārīḥ-i vefāt-ı Vālide Sultān Gülnuş	Muhtemelen Râsih'e ait olup Gülnuş Sultan ¹⁶ 'ın vefatı için düşürülen 7 beyitlik bir tarih manzumesidir (1127).
10b	Kühnî Efendi'nün şehzāde velādetine Olan tārīḥidür ma°a Şāliha Sultān	Kühnî'nin Şehzāde Selīm ile Sāliha Sultān'ın doğumuna düşürdüğü 13 beyitlik tarih manzumesidir (1130).
10b	Der-feth-i ḳal°a-i Gördös Kühnî'nündür	Kühnî'nin Şehid Ali Paşa'nın (ö. 1716) Mora seferi sırasında fethettiği Gördös Kalesi'nin fethi için yazdığı 7 beyitlik bir tarihtir (1127).
11a	Hāzihi el-esmā'u'l-erba°iyyetü	Allah'ın bazı isimlerinin kaydedildiği bir vird metnidir.
11a	Kühnî'nün Anabolı tārīḥidür	Kühnî'nin Şehid Ali Paşa'nın Mora seferi sırasında fethettiği Anabolı Kalesi'nin fethi için düştüğü 5 beyitlik tarihtir (1127).
11b	Mūlahḥaş şerāyiḩu İslām ve ferāyizuhū	Bir sayfa içerisinde, imanın şartları, İslam'ın şartları, Allah'ın sübuti sıfatları; namaz, abdest, teyemmüm, oruç, gusül ve haccın farzları sayılmıştır.

¹¹ Bk. M. Münir Aktepe, "Amcazāde Hüseyin Paşa", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/amcazade-huseyin-pasa> (12.10.2020)

¹² Hayatı için bk. Recep Ahışalı, "Rāmī Mehmed Paşa", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rami-mehmed-pasa> (12.10.2020).

* (...): Parantez içi üç nokta işareti, dua ve saygı ifadeleri gibi metnin çeviri yazısında atlanan kısımlarına işaret etmektedir.

¹³ Hayatı için bk. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/vali-nefes-zade-seyyid-abdurrahman> (19.10.20)

¹⁴ Hayatı için bk. Gürbüz, 2011.

¹⁵ Hayatı için bk. Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sehid-ali-pasa> (12.10.2020). Mora fethine dair manzumeler için bk. Yazar 2019.

¹⁶ Hayatı için bk. Mehmet İpşirli, "Gülnuş Emetullah Sultan", *TDV İslām Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulnus-emetullah-sultan> (12.10.2020).

12a-14b	Hâzihi mukaddime-i <i>Kaşide-i Gâyetü't-Tebrîk</i> der-beyân-ı enbiyâ-i mürselîn (...)	1b'de verilen kasidenin ikinci defa yazılmasından oluşmaktadır.
14b	Der-beyân-ı hâl-i <i>Kaşide-i Mübâreke</i>	Bahsi geçen kasidenin ismi ve kaynaklarına dair bilgi verilen mensur bir metindir.
15a-20b	Hâzâ mülaḥḥaşu kitâbi <i>Fâlû's-Sa'ade</i>	Râsih'in <i>Fâlû's-Sa'ade</i> isimli eserinin hâtimetü'l-hâtime başlıklı bölümüdür.
21a-32a	Tevârîḥ-i manzûme-i şettâ li-muḥarririhi'l-faḳîr Râsiḥ Ahmed bin Sinân Paşa bin Muḥammed Paşa	Râsih'in muhtelif hadiselerle düşürdüğü tarihlerdir. Tarih düşürülen hadiseler şöyledir: <ul style="list-style-type: none"> - Şeyhülislam Feyzullâh Efendi'nin (ö. 1703)¹⁷ şeyhülislamlık makamına gelmesi (3 adet) (1106), - Şeyhülislâmzâde İbrâhim Efendi¹⁸'nin Bursa'ya kadı olması, - Şeyhülislâmzâde Fethullâh Efendi'nin pâye-i fetvâya nail olması (1106), - Şeyhülislâmzâde İbrâhim Efendi'nin Tozkoparan'da şasta gitmesi (1113), - Şehzâde Sultân Mahmûd b. Sultân Mustafâ Han'ın doğumu (2 adet) (1106), - Sultân II. Ahmed'in vefatı (1106), - Amcazâde Hüseyin Paşa'nın (ö. 1114/1702) 26 Ocak 1699'da Karlofça'da Avusturya, Lehistan ve Venedik ile antlaşma imzalaması (1110), - Râmî Efendi'nin anlaşma imzalaması (1110), - Nefeszâde Seyyid Abdurrahmân Efendi'nin vefatı (1107), - Genç Mehmed Paşa¹⁹'nın katli (2 adet) (1107), - Gürcü Mehmed Paşa'nın katli (1107), - Elmâs Mehmed Paşa²⁰'nin şehadeti (2 adet) (1109), - Muhassıl-ı Aydın Kırli İsmail Ağa'nın ölümü (1109), - Bozoklu Bıyıklı Mustafa Paşa²¹'nin ölümü (1110), - Ebû Sa'îdzâde Feyzullâh Efendi²²'nin vefatı (1110), - Galata Mevlevîhânesi şeyhi Gavsî Efendi²³'nin vefatı (1110), - Amucazâde Hüseyin Paşa'nın kethudasının vefatı (1110), - Es'adzâde Kâşif Es'ad²⁴'in vefatı (1111),

¹⁷ Hayatı için bk. Mehmet Serhan Tayşi, "Fezullah Efendi, Seyyid", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fezullah-efendi-seyyid> (15.10.2020).

¹⁸ *Vekâyiü'l-Fuzalâ*'da şehzâde hocası olarak takdim edilen Seyyid İbrahim Efendi'nin, Şeyhülislâm Feyzullâh Efendi'nin dördüncü çocuğu olduğu kayıtlıdır. Bk. Şeyhî Mehmed Efendi, 2018: III/2471-72.

¹⁹ Bk. Mehmed Süreyya, 1996: IV/1051.

²⁰ Mücteba İlgürel, "Elmas Mehmed Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/elmas-mehmed-pasa> (15.10.2020).

²¹ Mücteba İlgürel, "Mustafa Paşa, Bozoklu", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mustafa-pasa-bozoklu> (15.10.2020).

²² Mehmet İpşirli, "Fezullah Efendi, Ebûsaidzâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fezullah-efendi-ebusaidzade> (15.10.2020).

²³ Gavsî Efendi için bk. Altunmeral, 2019.

²⁴ Hayatı için bk. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kasif-esadzade-seyyid-sadeddin> (19.10.20)

		<ul style="list-style-type: none"> - Uryânî Alî Efendi²⁵'nin vefatı (3 adet) (1113), - Bahrî Paşa²⁶'nın vefatı (2 adet)(1113), - Gürci Ali'nin Mustafa Paşa'nın kethüdası olması (1093), - Târîh-i İnhizâm-ı Sefer-i Beç (1093), - Târîh-i feth-i kavm-i Moskov (1123), - Çorlulu Alî Paşa²⁷'nin katli (1123), - Gılmân Ağa'nın (kethüda) katli (1123), - Nâbî'nin vefatı (5 adet) (1124), - Bosnalı Sâbit Efendi'nin vefatı (3 adet) (1124)²⁸, - Paşmakçızâde Seyyid Alî²⁹'nin vefatı (1124), - Şeyhülislâm Ebezâde Abdullâh Efendi³⁰'nin şeyhülislam olması (1124),
32a-33b	Kaşîde-i mübâreke-i hikmet-âmîz der-sitâyiş-i °Osman oğlu Naşûh Paşa ³¹ ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî ^c -i ahvâli ehlihâ (Muqaddime-i şehrengîz-i Aydınili)	Râsîh'in Aydın Şehrengîzi adlı eserinin 100 beytini havi kısmıdır.
35a-b	Merhûm °Osman oğlu Naşûh Paşa şehidûn merşiye-güne kaşîde-i târih-nümün belâgat-meşhûnidur...	Osman oğlu Nasûh Paşa'nın mersiyesi ve vefatına tarih düşürülen bir şiirdir (1126).
36a-b	Merhûm şehîd <...> Dâmâd °Ali Paşa'nuñ şadrına <...> târihleridir	Şehîd Ali Paşa'nın sadrazam olmasını konu alan bir tarih manzumesidir (3 adet) (1125).
36b	-	Râsîh'in "yaklaştı" redifli bir kasidesi.
37a-38a	Terkîb-bend-i garrâ der-sitâyiş-i °Osmânzâde Naşûh Paşa	Râsîh'in Osmânzâde Nasûh Paşa'nın medhini konu alan bir terkîb-bendidir.
38a	Mine'l-ekâbir	Arapça meselvârî iki beyt.
38b-39a	Pend-nâme-i Azmî Bey	XVI. yüzyıl şairlerinden Azmî ³² 'nin mesnevi nazım biçimiyle yazılıp 48 beyitten oluşan bir pendnâmesidir.
39a	Du ^c â-i sûre-i elem neşrah	İnşirâh Suresi duası.
39b		Dimyâtî, İmâm Şâfi'î, İbn Mâverdî gibi şairlere ait Arapça beyitlerle nasihat temalı mensur bir metin.
40a	Du ^c â der-hakk-ı vezîr-i a ^c zam	Neveşirli İbrâhîm Paşa'nın övgüsünü konu alan bir kasidedir.
40b	Gazel-i Dürrî Efendi sellemehu selâm	Dürrî ³³ mahlaslı bir şaire ait 7 beyitlik "üzre" redifli bir gazel olup matla şöyledir: Çaçan Ferhâd'a Şîrîn cüy-ı şîr emr itdi taş üzre Hevâya tîşesin şevkînden atdı didi baş üzre

²⁵ Hayatı için bk. Şeyhî Mehmed Efendi, 2018: III/2149-50.

²⁶ Bk. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/bahri-mehmed-bahri-pasa> (19.10.20).

²⁷ Bk. M. Münir Aktepe, "Çorlulu Ali Paşa", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/corlulu-ali-pasa> (15.10.2020).

²⁸ Sonuncusu şehrengîz tarzında kaleme alınmış bir kasidedir.

²⁹ Hayatı için bk. Mehmet İpşirli, "Paşmakçızâde Ali Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pasmakcizade-ali-efendi> (15.10.2020).

³⁰ Bk. Mehmet İpşirli, "Abdullah Efendi, Ebezâde", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-efendi-ebezade> (15.10.2020).

³¹ Hayatı için bk. Eriş, 1966.

³² Azmî ve Pendnâme'si için bk. Kocaer, 2009.

³³ Râsîh'in yaşadığı dönem dikkate alındığında bahsi geçen Dürrî'nin Dürrî-i Yek-çeşm olması beklenir. Ancak Ramazan Vural'ın hazırladığı (Vural, 2020) şaire ait divanda Dürrî'nin bu gazeli görülememiştir. Gazelin bu zata mı yoksa başka Dürrî mahlaslı bir şaire mi ait olduğu ayrıntılı bir araştırmaya ihtiyaç duymaktadır.

40b	-	“-âddan gayrı” kafiye ve redifli dört beyitlik bir gazel olup matlaı şöyledir: Enisüm yok şeb-i gamda dil-i nâ-şâddan gayrı Anuñ da bir <...> bulmadum Ferhâddan gayrı
41a	li-nâmikihi nev-bâve	Râsih’in 5 beyitlik bir gazeli olup matlaı şöyledir: Semen-had lâle-ruḡ fem-gonce kâkül-sünbül-i şeb-bü Bahâristân-ı ḡsnüñde Gülistân Büstândur bu
41a	-	Arapça bir fetva metnidir.
41b	Târîḡ-i şadâret-i İbrâhîm Paşa	Râsih’in Nevşehirli İbrahim Paşa’nın sadrazam olmasına düşürdüğü tarih manzumesidir (1130).
41b	Maḡta ^c -ı ebyât-ı târîḡ	XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislam İshak Efendi’nin ³⁴ Sultan III. Ahmed’in inşa ettirdiği kütüphanenin itmamına düştüğü 20 beyitlik bir tarih manzumesinin maktadır (1120).
41b	-	Üç beyitlik Türkçe bir lügazdır.
42a-b	-	Râsih’in kıt’a nazım biçiminde “ey veliyyü’n-ni ^c am ey pâk-nejâd-ı eḡham /Ey celiyyü’l-himem ey fazl u ‘avâṡif-pîrâ” beytiyle başlayan 35 beyitlik kıta nazım biçiminde bir kasidesidir.
43a	-	Zemahşerî’ye ait 3, Hz. Alî’ye ait 2 Arapça beyit.
43a	-	İstanbul’un inşasına dair Türkçe bir metin
43b	ḡşûl-i murâdât için meşâyiḡ-i Nakşibendiyye’den bu zikr olan esâmi (...)	Nakşibendiyye tarikatı meşâyiḡinin isimlerine göre düzenlenmiş bir tür sadaka listesidir. Bu listenin nasıl kullanılacağı, listenin üst ve altında yer alan metinlerde izah edilmiştir.
44a	Rızâ ^c i birâderimiz (...) Dervîş Süleymân Bahrî’nün ki (...) mektüb-ı şevḡ (...)	Râsih’in evliyaullahtan olduğunu söylediği süt kardeşi Dervîş Süleymân Bahrî’den kendisine gelen mektuptur.
44a	Fî ḡaḡkî’ş-şalât	Namaza dair Arapça bir metindir.
44b	Esâmi-i tuiyür <...>	Râsih’in kuş türlerini saydığı “-âr öter” kafiye ve redifiyle yazdığı 21 beyitten müteşekkil manzumesi olup matlaı şöyledir: Şubḡ-dem Ürdibeḡstide heme atyâr öter Ol demüñ feyziyle hem gülzâr u hem kühsâr öter
45a	Merhem-ḡâriyün	Yedi adet merhem tarifidir.
46b-47a, 45b*	ḡâlâ şeyḡülislâmzâde İshâḡ Efendi ḡazretlerininüñdür	XVIII. yüzyıl şairlerinden İshak Efendi’nin uzunca na’tıdır. ³⁵
46a	Mektüb-ı manzûme-i Şeyḡülislâmzâde İshâḡ Efendi (...) li-muḡarririhî’l-fâḡîr Râsiḡ	XVIII. yüzyıl şairlerinden İshak Efendi’nin Râsih’e yazdığı manzum mektubudur. Mektupta Râsih’i cömertçe öven İshak Efendi, mektubunun sonuna doğru ondan hamilik ve yardım talebinde bulunur.
47b-48a	Neşâyiḡ-i ḡikmet-âmîz ki sultân-ı enbiyâ (...) cenâb-ı emîr ‘Alî el-Murtażâyâ (...) tavşie buyurmuşlardır	Hz. Peygamber’in Hz. Alî’ye yaptığı vasiyetlerin önce Arapça hemen peşinden Türkçeye tercümelerinin verildiği mensur bir metindir.
48a	Hâze’d-du ² âu fihî’l-ismü’l-a ³ zam	İki adet Arapça dua metni.
48a	fütüḡ-ı âfâḡ için ta ^c miye-sâ târîḡ-i dil-ârâ der-ḡavm-i pür-levm Mosḡov	Râsih’e ait bir beyitlik tarih manzumesidir.

³⁴ İshak Efendi için bk. Doḡan, 1997.

* 42b’den sonra mecmua sondan yazılmaya başlandığı için eldeki görüntülere göre metinlerin devamı mevcut numaralandırmaya göre geriye doğru gitmektedir. Bu örnekte söz konusu edilen manzume 46b’de başlayıp 47a’da devam ettikten sonra 45b’de sona ermiştir. Bundan sonraki sayfalarda da benzeri örnekler çıkacaktır.

³⁵ Na’tin metni için bk. Doḡan, 1997:122-128.

48b	‘Aded-i âyât-ı Kur ³ ân	Kuran ayetlerinin sayısını veren dört beyitlik bir manzumedir.
50a-48b	Hâzâ el-ismü'l-a ³ zam	İsm-i azam duası
49a	Du ² âu'l-kerbi ve'l- ³ hüzn	Sayfanın bütününe yayılmış dört adet Arapça dua metnidir.
49b	-	Bir dua metni, birkaç Farsça beyit.
50b	li-mu ³ harririhî Necîb	Necîb mahlaslı bir şairin 6 beyitlik bir gazeli olup matlai şöyledir: Cebr-ile za ³ hm-ı dildeki merhem çözümedi Süzenler ile dikdi müjeñ dem çözümedi
50b	Seyyid Vehbî	Seyyid Vehbî'nin 7 beyitlik bir gazeli olup matlai şöyledir: ³ Hasret çekerüz mîve-i ru ³ şârına her bâr Virmez yine nihâl-i emelüm nola eger bâr
51a, 52a	-	Mahlası belirlenememiş bir tarih manzumesi olup musikişinas kişiliği methedilen Müezzîn Çelebi'nin vefatı için düşürülen bir tarih manzumesidir.
51a	Ketebe Fahrüddîn el-İrâkî ilâ Fahr-ı Râzî	Fahreddîn İrâkî'nin Fahr-ı Râzî'ye yazdığı Arapça bir mektup metnidir.
54a, 52b, 53a, 51b	Hâzâ şad veşâyâ-yı ³ hâkîr	Râsîh'in mecmuasında müstakil bir eser gibi zikrettiği ancak <i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> isimli eserini son bölümlerinden birini teşkil eden 100 öğüttür.
52a	-	Bazı yer ve meslek gruplarının insanlarına dair olumsuz değerlendirmelerin yapıldığı Türkçe mensur bir metin olup <i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> 'dan alınmış olması kuvvetle muhtemeldir.
55a, 53b	Hâzâ ‘azâyimü sûreti'l-fâtihati'l- ³ kitâb	Fatiha suresi merkezinde yapılan uzunca bir duadır.
54b, 53b	Ve mine'l-mücerrebâti'l-mukarrere	Râsîh'in <i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> adlı eserinden iktibas ettiği mücerrebâttandır.
55b-56a, 54b	Beyân-ı müferrihâtu'l-kulûb	Râsîh'in <i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> isimli eserindeki aynı başlıklı bölümden alıntılanan bir kısımdır.
56b	Şüret-i fetvâ der- ³ hâkîr-ı ³ Hasan ve ³ Hüseyn	Niyâzî-i Mısrî'nin Hz. Hasan ve Hüseyin'in nebi olduklarına dair iddiasına karşı Şeyhülislam Kevâkibzâde'nin verdiği fetva suretidir.
58a-57b	Sultân Muştafâ merhûmuñ ³ hübbe-i cülûs fermânıdır	Karesi Sancağı'ndaki kadılara, Sultan II. Mustafa'nın tahta çıktığı haberinin gönderilip konuyla ilgili olarak bazı merasimlerin düzenlenmesini emreden ferman metnidir.
58b-59a, 57b, 57a, 55b	Ecrebü'l-Mücerreb	Râsîh'in <i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> isimli eserindeki "Mücerrebât" başlıklı kısımdan derlenen kısımlardır.
60a-58b	Sâbîkâ İstanbul kâ ³ im-ma ³ kâmı Çerkez Osmân bin. (...) bu fakîrûñ tarafından mektûb-ı u ³ huvvet-nümündür	Râsîh'in bir dostuna gönderdiği Türkçe bir mektup metnidir.
59b	Hîye-i şerife-i ³ hâzret-i ‘Alî	Hz. Ali'nin hilyesidir. Önce hilyenin Arapça metni verilmiş, ardından da bunun çevirisi yapılmıştır.
60b	Menkıbe-i ³ hulefâ'-i râsîdîn	Dört büyük halifenin övgülerine yer verilen dört rivayet vardır. Sondaki nota göre İsfâhânî'den alınmıştır.
60b	Esmâ ³ -ı şerife-i şâhiha-i Aşhâbu'l-Kehf	Ashab-ı Kehf'in isimleridir.
61a	Ed ³ iyye-i me ³ şûre	Muhtelif sahâbeden rivayet edilen bir sayfalık Arapça dua metinleridir.
61b-62a	On üçüncü faşile telbîs-i libâsda nâ-revâ olan eşyâ beyânındadır	<i>Bülgatü'l-Ahbâb</i> 'tan bir sayfalık bir kısım olup bu sayfanın başında bahsi geçen eser hakkında tanıtıcı bilgiler bulunmaktadır.
62a	li-mu ³ harririhî'l-fakîr ³ Habeşizâde sâbîkâ büyük tezkireci hâlâ	Üç beyitlik Türkçe bir lügazdır. ³⁶
62a	Şeyhülislam İsmâ ³ ‘îl Efendizâde ³ hâzret-i İshâk Efendi bu ³ hâkîre gönderdüğü	XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislam İshâk Efendi'nin Râsîh'e hitaben yazdığı tezkiresidir.

³⁶ Bu lügaz metni mecmuanın 41b sayfasında da kayıtlıdır.

	tezkire-i manzûmesinûn şüretidür, ğaflet olunmaya	
63a	-	XVIII. yüzyıl şairlerinden Şeyhülislam İshak Efendi’nin Sultan III. Ahmed’in inşa ettirdiği kütüphanenin itmamına düştüğü 20 beyitlik bir tarih manzumesidir ³⁷ .
64a-62b	Mürşid-i haĳâyık-ı ĳarık-i Aĳmedî (...) Seyyid Yahyâ-yı ĳalvetî’nün vird-i şerîfidür...	Seyyid Yahyâ-yı Halvetî’nin vird-i şerîfidir; yaprağın alt kısmından yarısı kesilip koparılmıştır.
İç kapak	-	Arka/alt kapağın iç tarafında bazı fevaid kayıtlıdır: birkaç mesâil, birkaç acıbe, birkaç ayet ve bir tarif mevcuttur.

Mecmuanın Türü Hakkında

Yukarıdaki tabloda dökümü yapılan muhtevası dikkate alındığında Râsîh’in mecmuasını mecmua tasnifleri içerisinde nereye koymak gerekir?³⁸ Bu soruya mecmuanın içeriği ve tertip özelliklerini dikkate alarak iki zaviyeden cevap vermek mümkündür. İçeriği dikkate alındığında mecmuanın karışık bir görünüm arz ettiği görülür. “Kırkambar” nitelemesini en fazla hak eden karışık mecmualar her türden bilgi ve belgeye açıktır: seçme şiirler, dua metinleri, muska ve ilaç tarifleri, yemek tarifleri, resmî ve özel mektuplar, hacimce kısa eserler, risaleler, fetvalar, sözlü kültür ve edebiyata ait metinler, yerel olaylar, günlük hayatla ilgili kayıtlar, faydalı pratik bilgiler, fıkralar, hikâyeler, acâyib ve garâyib türünden notlar vs. (Buzov, 2012: 37-38) Karışık mecmuaların genel görünümünü veren bu içeriği bütünüyle ihtiva etmese de elimizdeki mecmuanın karışık mecmua sınıfına dahil edilmeyi hak edecek bir içeriğe sahip olduğu yukarıdaki içerik dökümünden anlaşılacaktır. Bununla birlikte özellikle tarih manzumelerinin kayıtlı olduğu ilk kısmı itibarıyla mecmuanın yer yer daha düzenli bir görünüm arz ettiği de unutulmamalıdır. Hacminin yarısından fazlasını tarih manzumeleri ile muhtelif nazım biçimlerindeki şiirlerin kapladığı dikkate alındığında eldeki mecmuanın özel bir türü (tarih manzumeleri) esas alan bir şiir mecmuası olarak tayin edilmesi düşünülebilir; ancak derlenen mensur metinlerin de mecmuanın önemli bir kısmını teşkil ettiği dikkate alındığında bu saptamanın isabetli olmayacağı hemen anlaşılır.

Belli bir ölçüte göre seçilen metinlerin, muayyen bir tertip içerisinde düzenlenip sıralanması nokta-i nazarından Râsîh’in mecmuası’nı müretteb bir mecmua olarak tayin etmek güçtür. Bu mecmua, gazel mecmuaları gibi belli bir nazım biçimindeki şiirleri bir araya getirmediği gibi naat mecmuaları gibi muayyen bir türdeki metinleri de bir araya getirmez. Bununla birlikte eldeki mecmuanın bütünüyle dağınık bir mecmua olmadığını da söylemek gerekir. Şöyle ki mecmuanın 1b yaprağındaki başlıkta yer alan “Dîbâce-i *Divânçe-i Tevârih*-i Manzûme...” ifadesi, mecmuanın belli bir ölçüte göre oluşturulduğunu gösteren ipuçlarındandır. Nitekim çalışmanın ilerleyen sayfalarında da görüleceği üzere, mecmuanın neredeyse yarısına denk gelen kısmında tarih

³⁷ Bahsi geçen tarih manzumesinin metni için bk. Doğan, 1997: 238-40.

³⁸ Mecmua tasnifleri için bk. Levend, 1998: 166-67; Kut, 1986: VI/170-74; Kılıç, 2012: 80-88; Gürbüz, 2012.

manzumelerinin yer aldığını söylemek mümkündür. Ancak bir diğer yarısı ise tarih manzumelerinden bağımsız metinleri ihtiva etmektedir. Öte taraftan mecmuada yer alan tarihlerin bir kısmı art arda sıralanmıştır; hal böyle olunca Râsîh’in mecmuasını kısmen müretteb bir mecmua olarak kabul etmek mümkündür.

Eldeki mecmua, mecmua külliyyatının bütünü dikkate alındığında örnekleri görece az bulunan mürettibi ya da sahibi belli olan mecmualar arasında yer almaktadır.³⁹ Zira mecmuayı tertip edip havi olduğu metinleri yazan kişinin Râsîh olduğu açıktır. Bu itibarla Râsîh’in mecmuasını, Günay Kut ve Agah Sırrı Levend’in tasnifinde “Tanınmış ya da derleyeni belli kişilerce hazırlanıp fevâid bakımından zengin olan mecmua” tipleri arasında saymak da mümkündür. Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde üzerinde durulacak olan derkenar notları hariç, mecmuada yer verilen metinler farklı kaynaklardan derlenerek oluşturulmuştur; dolayısıyla bu hususiyeti ile “toplanan/toplanmış” anlamındaki “mecmua” kelimesinin anlam dairesine uygundur. Derlenen bu metinlerin kahir ekseriyeti, Râsîh’in kendi telifi olan metinlerdir. Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere kendisi dışında birkaç şairin manzumesi ile bazı dua metinleri ve ilaç tariflerine yer verse de Râsîh’in mecmuasına aldığı metinlerin büyük bir kısmı kendisine aittir.⁴⁰ Bu noktada eldeki mecmuanın derlemeden ziyade telife dayalı olarak hazırlandığı akla gelebilir. Ancak derkenar notları da dikkate alınarak metinlere dikkatlice bakıldığında bunların Râsîh’in müstakil eserlerinden derlendiği görülecek ve anlaşılacaktır. Nitekim Râsîh’in kendisi bunların kaynağını vermektedir. *Fâlû’s-Sa’âde, Bülğatü’l-Ahbâb, Aydın Şehrengîzi* onun mecmuada bir kısmını kaydettiği metinlerin kaynağını teşkil eder. Mecmuada tamamı iki defa kaydedilen ancak müstakil bir nüshasına ulaşamadığımız *Gâyetü’t-Tebrîk* isimli kasidenin de onun müstakil bir eseri olduğu açıktır. Kaynağı biraz daha belirsiz gibi görünen ve başka bir kaynaktan derlenerek değil de ilk defa Râsîh’in bu mecmuaya yazdığı görünümünü veren tarih mazmunelerinin ise şairin divanından alındığı aşığıda üzerinde durulacak olan bir derkenar notundan açıkça anlaşılacaktır. Bu itibarla Râsîh’in mecmuası, Asiye Hatun’un rüyalarını kaydettiği bir günlük (Kafadar, 2017:123-191) ya da Saraybosnalı Molla Mustafa’nın yaşadığı dönemdeki vekâyi ve vefeyâtı kaydettiği kronik yapısına bürünen şahsî bir mecmua değildir (Filan, 2011).

³⁹ Elbistan’lı Yemliha-zâde Mustafâ Kâmil Efendi’nin kendi hattıyla yazmış olduğu mecmuası Râsîh’in mecmuasına en fazla benzeyen mecmuadır. Bu mecmuada da bir müellifin büyük oranda kendisine ait kısa hacimli eserleri bir mecmuada derleyip gerek kendi şiirleri gerekse de bazı fevaide yer verdiği görülmektedir. Bk. Altuner 2013. Meşhur kronik yazarı Mustafa Naîmâ’nın XVIII. yüzyılın başında derlediği *Ulâletü’l-Mecâlis Mecmû’atü’n-Nefâ’is* adlı mecmuası bu itibarla Râsîh’in mecmuasına benzer; ancak onun mecmuasında derlenen metinlerin tamamı kendisi dışındaki kimselere ait olup kendisine ait herhangi bir metin bulunmamaktadır. Bk. Donuk, 2019.

⁴⁰ Bu itibarla Râsîh’in mecmuası çok seslilik açısından zengin bir mecmua değildir. Onun mecmuası metinler açısından “başka”sına ait olanı asgari düzeyde ihtiva ettiği gibi derkenar notları noktasında da çok farklı okurların elinden geçen, farklı kesimler tarafından notlar düşürülen Fikret Turan’ın değerlendirmesiyle (Turan, 2013: 359) bir düşünce ve tartışma forumuna dönüştürüldüğünü düşünmek zordur.

Bu yapısı ve içeriği dikkate alındığında eldeki mecmua şahsî bir defter olarak görülebilir mi? Aydınoğlu İsa Bey’in mecmuasına dair bir makale kaleme alan A. Süheyl Ünver “el mecmuası” olarak adlandırdığı bu tür mecmuaların içeriğine dair şu bilgileri verir:

Selçuklulardan beri gelen bir teamül ile her mühim şahıs ve şahsiyetin defteri vardır. Bunda kendisi ve gerek yanındakiler hayatında muhtelif Şark dillerinde medlullere ehemmiyet veriyorsa onlar, ufak ve kendisince ehemmiyetli hadiseler olmuşsa bunlar ve çeşitli konularla ilgili ise bu kısa veya uzun mevzular defterinde yer alır. Bu da vefatından sonra muhtelif ellere geçer ve yeni sahipleri de bunu devam ettirirler. Bu vechile bunlara muayyen bir isim vermek kabil değildir. El mecmuası diyoruz. (Ünver, 1960: 452)

Niyâzî-i Mısırî’nin bu türden bir mecmuası üzerinde durduğu makalesinde Derin Terzioğlu “okuma defteri” olarak nitelendirdiği bu tür mecmuaların, “mecmua sahibinin esas olarak kendisi için tuttuğu kayıtlardan, ilgi alanına giren türlü metinlerden yaptığı kısa veya uzun alıntılardan oluştuğunu”⁴¹ belirtir. (Terzioğlu, 2012: 293). Terzioğlu’nun da ifade ettiği üzere bu tür mecmualarda müellif, müstensih ve okur içiçe geçmiş olup mecmuanın sahibi bu üç kimlikte kendisini sunabilmektedir. Snjezana Buzov ise karışık mecmualara dair bilgi verirken bunların okur yazar Osmanlıların meslekî hayatlarından çok sosyal ve özel hayatlarındaki tercihlerini yansıttıklarını ifade edip bu tür mecmuaları “özel defter”ler olarak değerlendirir. Yazar bu özel defterlerin mecmua sahiplerinin düzenli bir hayat hikayelerini aktarmaktan ziyade onların çeşitli amaçlarına hizmet eden faydalı bir yazım biçimini temsil ettikleri kanısındadır. (Buzov, 2012: 36-37) Ünver’in “el mecmuası” olarak adlandırdığı, Günay Kut ve Agah Sırrı Levend’in “Tanınmış ya da derleyeni belli kişilerce hazırlanıp fevâid bakımından zengin olan” ifadeleriyle nitelediği ve Terzioğlu’nun “okuma defteri” olarak vasıflandırdığı bu tür şahsî mecmuaların birçok örneği günümüze ulaşmış, bunların bir kısmı bazı bilimsel çalışmalara konu edilmiştir.⁴² Râsih’in mecmuasını bu türden mecmuaların bir örneği olarak görmek mümkündür; ancak benzeri mecmualardan farklı olarak Râsih büyük oranda kendisine ait metinleri bu mecmuada derlemişken *Gâyetü’-Tebrîk* ve yaklaşık 10 kadar tarih manzumesini bir kez değil, mecmuasının iki farklı yerinde iki kez yazmıştır. Bu durum Râsih’in mecmuasındaki bu metinleri derlerken başka bir amacının da olabileceğini düşündürmektedir. *Bülgatü’l-Ahbâb* isimli eserinin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491

⁴¹ Bu noktada mürettibi belli olduğu halde, antoloji niteliği daha baskın olup bireyin kendisinden ziyade başkaları için düzenlediği düzenli bazı şiir mecmuaları bu tür mecmualardan farklıdır. Nazire mecmuaları, belli bir nazım biçimi ve türünü bir araya getirmeyi amaçlayan düzenli şiir mecmuaları, ya da Kâbilî’nin (Kâbilî’nin mecmuası için bk Kâbilî, 2018) örneğiyle ideal halini alan kimi tematik şiir mecmualarını bu tür şahsî mecmualardan tefrik etmek gerekir.

⁴² Mehmet Akif Gözitok’un bir çalışmasına konu ettiği son dönem Osmanlı ulemasından Ahmed Hamdullâh Efendi’nin tertip ettiği ve içerisinde edebiyat, tarih, din, felsefe, sosyoloji gibi pek çok bilim dalına ait Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış iki yüzü aşkın kitaptan ve onlarca gazeteden seçilmiş edebî, tarihî ve ilmi metinleri ihtiva eden dört ciltlik *Ferâ’idü’l-Âsâr* ve *Harâ’idü’l-Eş’âr* isimli mecmuası bu türden bir mecmua olarak zikredilebilir. Bk. Gözitok, 2020.

numarada kayıtlı nüshasının girişinde (IIa) Râsih, eserini bazı övücü ifadelerle niteleyip kendince değerini ortaya koyduktan sonra taassub ehli bazı kimselerin eserini yok ettiklerini söyleyip okuyucudan eserin çoğaltılmasını talep etmektedir. Bu bilgi de dikkate alındığında Râsih’in mecmuasını oluştururken kendi telifi olan metinleri daha geniş bir kesime ulaştırmak ya da yok olma tehlikesinden kurtarmak amacı ve kaygısıyla bilinçli olarak bizzat kendisinin istinsah ettiği düşünülebilir mi? Bu soruya cevap vermek için Râsih ile ilgili araştırmaların artıp detaylandırılmasını beklemek gerekecektir; ancak bizce bu ihtimal göz ardı edilmemelidir. Mecmuada kaydedilen derkenar notlarının da mürettepten ziyade genel okuyucuyu muhatap alması da bunu teyit etmektedir.

M. Fatih Köksal’ın da ifade ettiği üzere “mecmua” kelimesi özellikle son dönem şairleri tarafından gayr-ı müretteb dîvânlara işaret etmek üzere de kullanılmıştır. (Köksal, 2016: 415) Bu anlamda Köksal mecmuanın tertip edilip neşredilmemiş bir divan olduğuna da işaret ederken Rizeli Âtîf divanı ile Kilisli Sağırzâde Lutfullâh Hâzım’ın divançesini örnek verir.⁴³ Râsih’in mecmuası da, özellikle 1b sayfasında yer alan başlıkla birlikte bu anlam dairesine dahil edilebilir mi? Muhtevasının belirli düzeyde de olsa çeşitliliği/karışıklığı ve daha sınırlı düzeyde beliren düzenli yapısı dikkate alındığında, Râsih’in mecmuasını gayr-ı müretteb bir divan metni olarak değerlendirmek aşırı bir yorum olur düşüncesindeyiz.

Mecmuadaki Metinlere Dair

İçerik dökümünden de anlaşılacağı üzere, Râsih’in mecmuasında fevâid türünden bazı metinler ile kendisi dışında birkaç şaire ait manzumeler bulunmakla birlikte daha ziyade kendi telifi metinlerin yer aldığı görülmektedir. Bu itibarla eldeki mecmua, Snjezana Buzov’un “Mecmua sahiplerinin büyük bir kısmı kaydettiklerinin yazıcıları olup müellifleri değildir” (Buzov, 2012:37) saptamasındaki “az kısım” içerisinde yer alır. Bu bölümde belli bir bütünlüğü olan bu metinleri kısaca tanıtmakta fayda vardır.

1. Gâyetü’t-Tebrîk /Kasîde-i Mübâreke

Râsih’in yukarıda söz konusu ettiğimiz mecmuasında iki defa kaydettiği bu eseri kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. “Ĥamd ol Allâh’a ki odur ĥâlîk-ı cümle eşyâ / Mâlikü’l-mülk ü ĥadîm-i vahîd ü bî-hemtâ” beyti ile başlayan bu uzun kaside remel bahrinin fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün vezni ile yazılmıştır. “Ĥaşîde-i Gâyetü’t-tebrîk der-beyân-ı enbiyâ-yı mürselîn” şeklindeki başlığından da anlaşıldığı üzere bu eser asıl olarak peygamberleri konu almaktadır. Râsih 3 beyitten müteşekkil hamdele ve salvele bölümünden sonra manzum olarak peygamberlere dair Enes b. Mâlik’in Hz. Peygamber’den rivayet ettiğini söylediği hadisi mealen nakledip akabinde bazı başlıklar altında peygamberlere dair bilgiler vermektedir:

⁴³ Aynı şekilde Bahâeddîn Tevfîk’in de şiirlerini *Ufaĥ Mecmû’-i Şi’r’* olarak derlenmiştir. Bk. Belenkuyu, 2020.

- ‘iddet ü kemmiyyet-i mürselîn ‘aleyhimi’s-selâm
- Beyân-ı vaşîyyet-i ehli’l-‘ulûm ‘alâ ehli’s-sünne
- Beyânü’l-ihtilâfi fi kemmiyyeti’r-rüsûl
- Beyân-ı ulû’l-‘azm mine’r-rüsûl
- Beyân-ı mâhiyyeti’r-rüsûl
- Beyānu’r-rüsûli’l-mezkûrûn fi’l-‘Qur’ân
- na‘t-ı maḥşûşa-i seyyidü’l-beşer
- Beyân-ı zıkr-i sāyir-i enbiyā mine’l-mürselîn
- Beyân-ı aşl-ı ḥaḳîḳat-i risālet-i Muḥammediye ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selâm
- Beyân-ı risāle-i Loḳmān ve Zül-‘arneyn ve Hızır

Peygamberlere dair bu başlıklar altında bilgi veren Râsih, kasidesinin sonunda aşağıdaki başlıklar altında meşhur Arap ve Acem şairlerinin isimlerini saydıktan sonra Rûm şairlerinden meşhur olanlarını sayar. Râsih’in listesinde yer alan şairler kendi döneminde yaşayan şairler olup edebiyat tarihi açısından bu isimlerin değerlendirilmesinde fayda vardır.

- Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı ‘Arab
- Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı ‘Acem
- Zıkr-i eşher-i şu‘arâ-yı ḥıṭṭa-i Rûm⁴⁴

Bu başlıklardan sonra Râsih kasidesini bitirir gibi görünse de hatime gibi görünen beyitlerden sonra kasidesine aynı vezin ve kafiyede Hz. Yusuf’un kardeşlerinin isimlerini sayarak devam eder. “Beyân-ı ihtilâf-ı esmâ’ihim” başlığı altında bu isimlere dair ihtilaflara da değinen Râsih eserinin sonunda bu kasidesini yazarken başvurduğu kaynakları sayıp esas olarak Suyûtî ve Alî el-Kârî’nin rivayetine dayandığını belirtir.

Kaside sona erdikten sonra “der-Beyân-ı Aşl-ı Kaşîde-i Mübâreke” başlıklı mensur bir izaha yer veren Râsih öncelikle kasidenin ismini “bu kaşîde-i mübârekeniñ ism-i şerîfi Ğâyetü’t-tebrîk’dür” cümlesiyle kati bir şekilde tayin eder. Sonrasında ise esere kaynaklık eden rivayetlerin sahibini şu şekilde açıklar:

Ḥâlâ kaşîde-i mübârekeniñ ism-i şerîfi Ğâyetü’t-tebrîkdür ve esmâ’-ı ḥazerât-ı mürselîn-i kirâm ‘aleyhimu’s-şalavātu ve’s-selâmîñ lügât-ı müte‘addide üzere ‘alâ ihtilâfi’l-aḳvâl silk-i naẓma keşîde kılınır. Muḥtâr-ı imâm-ı hümâm Süyûtî ḥazretleriniñ ve kitâb-ı Esmâ’u’l-Aşfiyâ’sında ve imâm Sulṭân ‘Alî Kârî cenâbınıñ Nuḥbe-nâm kitâblarından intikâ[l] olup Ğâliben ba‘zı ‘Arabî ve ba‘zı ‘İbrânî ve ba‘zı Süryânî lügatler ile ekşeri devr-i İbrâhîm Ḥalîl ‘aleyhi’s-selâmdan ‘ahd-i ḥazret-i Mûsâ-yı kelîm şalavâtullâhi ve selâmuhu ya‘nî enbiyâ ḥazerâtınıñ ekşeri benî İsrâ’îl üzerine meb‘ûş olmuşlardır.

⁴⁴ Şairin bu başlıkta Nâbî, Sâbit, Dürrî, Ânî, Hamdî, Vehbî, Kühî, Râsid, Şermî, Huldî, Fâyiz, Nahîfî, Sâkıb, Râğb, İshâk gibi şairlerin isimlerini saydığı bunlardan birkaçını da birkaç sözcükle nitelediği görülmektedir.

Enbiyâ ve rûsûl ‘umûmunuñ cümleten ta‘dâdı câyiz olmadığı hâlde cümle-i mürselîniñ ta‘dâdı câyizdir ve üç yüz on üç olmalarına hadîş-i şerîf vâriddir. Ammâ ‘amme-i enbiyâ on kerre yüz biñ veyâhod on biñ veyâhod on iki biñ veyâhod müttefaķun ‘aleyh olan yüz yigirmi dört biñdir (14b).

2. Tevârîh

Mecmuada Râsîh’e ait olan metinlerin önemli bir kısmını da muhtelif hadiseleri tarihlendirmek üzere kaleme aldığı tarih manzumeleri oluşturmaktadır. Öyle ki mecmuanın 1b yaprağında yer alan kayıt ve mecmuanın önemli bir kısmını işgal eden tarih manzumeleri dikkate alındığında, eldeki mecmuanın Râsîh’in tevârîhini bir araya getiren müstakil bir eseri olarak da değerlendirilebileceğini göstermektedir.⁴⁵ Bu tarih manzumelerinin bir kısmını da mecmuada iki defa kaydeden Râsîh’in tarih düşürdüğü hadiselerin 1093-1130 (1682-1717) yılları arasına denk geldiği görülmektedir. Mecmuasında tarih düşürme noktasında önemli eleştirel notları bulunan Râsîh’in bu manzumeleri tarih düşürme nokta-i nazarında müstakil bir çalışmayı hak ediyor görünmektedir. Kuvvetle muhtemeldir ki aynı edebî ve kültürel muhit içerisinde yer aldığı kimselerin⁴⁶ doğum, atama ve ölüm tarihleri yanında devrin önemli hadiselerine düşürülen bu tarihlerin bir kısmı önemli veriler sunmaktadır. Bir örnek vermek gerekirse kendisiyle tanışmış olduğu kuvvetle muhtemel olan Nâbî’nin vefatı için düşürdüğü tarih manzumelerinde ona dair önemli bilgiler verirken “Zâtı rûh-âvîzdür eş‘ârı nola bî-rûh-ise” (28a) beytiyle şiirine dair yaptığı değerlendirme şaşırtıcı görünmektedir.

3. Fâlû’s-Sa’âde’nin Hâtimesi

Mecmuada Râsîh’in tarih manzumeleri bağlamında yer verdiği bir bölüm de müellifin elimizde 4 nüshası bulunan *Fâlû’s-Sa’âde* adlı eserinin hâtime kısmıdır. Bahsi geçen eserinin girişinde eserinin ana bölümleri ile alt bölümlerini açıkça izah eden müellif eserinin son bölümünü şu şekilde açıklar:

Hâtime: sa‘âdetli ve şevketli pâdişâh-ı cihân (...) hâzretleriniñ cülûs-ı meymenet-me³nûslarına ve haţţ-ı hümâyûn u hümâ-şu³ün ve sa‘âdet-maķrûnlarına ve zamân-ı şerîf ü evân-ı laţîflerinde ‘inâyet-i Rabbânî ve ‘âţîfet-i Sübhânî ile berren ve bahren sünûh u zühûr iden fütûhât-ı celîle ve te³yîdât-ı celîleye muvâfiķ vüçûh-ı hâmse üzre günâgûn târîhler beyânındadır. (Râsîh, *Fâlû’s-Sa’âde*, 2b)

Yukarıdaki cümlede bahsi geçen padişahın ismi zikredilmese de diğer ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla söz konusu edilen sultan 1695-1703 yılları arasında Osmanlı padişahı bulunan II. Mustafâ’dır. İşte Râsîh eserinin hâtime

⁴⁵ Râsîh mecmuasında iktibas ettiği bir metninde (57a) tevârîh-i manzûmesini de bir eseri olarak görmek eğilimindedir.

⁴⁶ Bunlar arasında birkaç şeyhülislamın yer alması Râsîh’in edebî ve ilmi çevresine işaret etmesi bakımından dikkat çekmektedir.

kısmını, bu padişahın tahta cülusu ile onun döneminde gerçekleşen fetihlere tarihler düşürmek üzere tasarladığını ifade edip bu tarihlerin beş vecih üzere olacağını belirtir. Ancak eserin Türkiye sınırlarında yer alan üç nüshasını incelediğimizde vaat edilen hâtîme bölümünün bu nüshalarda bulunmadığı görülmüştür. Böyle bir bilgi neticesinde mecmuada kaydedilen hâtîme kısmı çok daha büyük bir önem arz etmektedir. Zira Mısır’daki nüshası da Türkiye’deki nüshalar gibiye bu durumda Râsih’in *Fâlü’s-Sa’âde* isimli eserinin hâtîme kısmı sadece bu mecmuada kayıtlıdır. Bu da mecmuanın Râsih’in eserleri ve biyografisi açısından sahip olduğu önemi bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Bu bilgiler ışığında *Fâlü’s-Sa’âde*’nin mecmuada kayıtlı hatime bölümüne bakacak olursak; bölümün başında vişneçürüğü renginde bir mürekkeple “Hâzâ mûlaḥḥaṣu kitâbi Fâlü’s-Sa’âde: ḥâtîmetü’l-ḥâtîme der-cülûs-ı Sulṭân Muṣṭafâ Ḥân b. Meḥmed Ḥân bi’n-nazmi’l-laṭîf ‘alâ vücûhi’l-ḥamse” şeklinde bir başlık yazılmışken bu ana başlığın her iki yanında başlık yinelenmiştir. Müellif bahsi geçen padişahın cülusunu beş vecih üzerine tarihlendirdiğini beyan ederken bu vecihleri de:

- Ber-vech-i telmîḥ
- Ber-vech-i ta’ciye
- Ber-vech-i taṣrîḥ
- Ber-vech-i taḥsîn
- Ber-vech-i tefrîd ü tenṣîr

olarak isimlendirir. Müellif, bahsi geçen padişahın ismindeki harflerin sayısına (م ص ط ف ی) uygun olarak bunların her birini hâtîme bölümünün alt bölümleri olarak beş makâle üzerine tertip ettiği bilgisini verir. Râsih’in tarih düşürmeye gösterdiği yoğun ilgi ve bu alandaki maharetini göstermesi açısından oldukça önemli olan bu hatime bölümünde, yukarıda söz konusu edilen yöntem/yollarla kahir ekseriyeti II. Mustafa’nın cülusu çok az bir kısmı ise onun döneminde gerçekleşen birkaç hadise için onlarca tarih düşürüldüğü görülmektedir. Bizzat kendisinin verdiği sayıya göre bu hatime kısmında düşürülen tarihler 123 adettir. Râsih bu *Fâlü’s-Sa’âde* isimli eserinin hatimesini “ḥâtîmetü’l-ḥâtîme beyt-i târîḥ-nümâ-yı siḥr-i ḥelâl-ârâ ki kırk üç ‘aded târîḥ-i (...) gûnı muḥtevidür” başlıklı tarih beyti ve buna dair kısa bir izahla bitirir. Düştüğü bu son tarih beyti ile diğer manzumelerini adeta taçlandırarak Râsih, bu beytin yanına kaydettiği manzum derkenar notunda tarih düşürme sahasındaki iddiasını açıkça dile getirip bu alandaki maharetiyle övünür ve bir meydan okumada bulunur.

Ta’rif-i beyt-i memdûh

Merhabâ sâbâş u şad taḥsîn ü şad bâr âferîn

Ṭab^cuñâ iy Râsiḥ-i ‘ilm ü hüner şâhib-zekâ

...

Ḥaḳ ta‘âlâ herkese bir yüzden itmişdir nazar

Saña da bu iki fende eylemiş fazl u ‘aṭâ

Birisi ‘ilm-i tevārīḥ u birisi ‘ilm-i naḥv

İkisinde daḥi mümtâz-ı cihân olsañ nola

‘İlm-i naḥvı çâr deh beyt içre kılduñ münderic

Derc idüp bir beytde kırk üç ‘aded tārīḥâ

...

Söyleñüz mümkün mi *el-inşāfu nişfu’d-dîn* pes

Eş-şalâ ey ehl-i ifzâl u ma‘ârif eş-şalâ

Yüz yigirmi dört olur bu beyt-i mu‘ciz-sâz ile

Muştafâ Ḥân’uñ cülûsına olan tārīḥâ

4. Şehrengîz-i Aydın

Mecmuada Râsih’e ait olan eserlerden biri de Aydın Şehrengizi’dir. Klasik dönemdeki şehrengiz geleneğinden biraz farklılık arz eden bu metnin halihazırda tam bir nüshası ele geçmiş değildir. Râsih *Bülgatü’l-Ahbâb* adlı eserinde de bu çalışmasından bahsetmektedir. Eserin “Bülgatün fi’l-mücerrebâti’l-muḳarrere” başlıklı bölümünde insanların kabalığı ve kişisel bakıma önem vermemelerinden bahsederken sözü şu ifadelerle Aydın ili halkına dair yazdığı bu eserine getirip bunun adeta sebep-i telifini izah etmektedir:

Niteki Aydın ili ḥalkınıñ ḥaḳlarında olan Şehrengîzimiz ebyâtından kıṭ‘a:

...

tetimmesi şehrengîzimizde görüle. İmdi ma‘lûm ola ki ḥâlâ Aydın bölükbaşları zu‘m-ı fâsidlerince bu ta‘bîrât-ı ḥabîşe ile mevşûf olanlar câna ve başa ḳalmaz yigit ve bir it oğlu itdirdiler. Ḥazelehumullâhu ve ne‘ûzu billâhi min şürûrim. Mü‘ellif-i fakîr merḥûm vezîr-i raḥmet-maşîr ‘Oşmân oğlu Naşûḥ Paşanıñ mazhar-ı ḥüsn-i nazarı olup ol vesîle ile ekşer-i diyâr-ı Aydın manşubumuz ve ahâlisi aḥvâli ma‘lûmumuz olmağla ol merḥûm-ı mağfüruñ istid‘âsı ve emr ü ilḥâhıyla iki yüz beytten ziyâde ekşer-i aḥvâlini mübeyyin bir ḳaşîde-i nazîde ve medḥ ü şenâsı ile ârâyîde ve âhiri işâni zikr ile bir şehrengîz idüp ve

ibtidâsında ol sencideniñ vaz’ı ve âhiri mezbûrânuñ aĥvâli fakîr
üç küheylân at ve günâgün eşvâb-ı fâhire ve biñ ğuruşdan ziyâde
iĥsânına mazhar olup ĥâlâ düdmân-ı du’âsında evĥât-
güzârımdır... (Râsîh, *Bûlgatü’l-Aĥbâb*, 135b-36a).

Eseri hakkında cömertçe bilgi veren Râsîh’in ifadelerinden şehrengizin Aydın ili halkının halleri hakkında olduğunu anlamaktayız. Râsîh eserini nasıl bir süreçte yazdığını da anlatmakta olup Osman oğlu Nasûh Paşa (ö. 1714) ile Aydın ilinde görevlendirilmesi sırasında bu paşanın ısrarı üzerine iki yüz beyti aşkın bir kaside ile Aydın ili halkının hallerini anlattığını söyler. Şehrengizini paşanın medhiyesi ile süslediğini ifade eden Râsîh, kasidesinin girişinde bahsi geçen memduhun vaz’ını medhettiğini, sonrasında Aydın ili halkının hallerine yer verdiğini ifade eder. Bu şehrengiz karşılığında bahsi geçen paşanın cömert ihsanlarına nail olduğunu ifade ederken bunları teker teker sayar. Burada bahsettiği şehrengizden birkaç beyit de iktibas eden Râsîh eldeki mecmuanın 32a-33b sayfaları arasında ise bu şehrengizin önemli bir kısmını kaydeder. Böylece eserin mahiyeti hakkında daha fazla bilgiye sahip olmamızı sağlayan bu derleme, “*Kaşıde-i mübâreke-i ĥikmet-âmîz der-sitâyiş-i ‘Oşmân oğlu Naşûh Paşa ve şehrengîz-i Aydın bi-cemî’-i aĥvâli ehlihâ*” şeklinde bir başlıkla takdim edilmiştir. Bu başlığın kenarına ise sayfaya dikey olarak ve daha iri harflerle “*Mukaddime-i şehrengâz-i Aydın İli*” şeklinde başka bir başlık konulmuştur. “*Ĥikmet-i bâliġa-i ĥazret-i Ĥallâķ-ı cihân / Kudret-i tämme-i şâni’a zîb-i ekvân*” beytiyle başlayan eser, remel bahrinin *fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün* vezni ile ve yazarının da ifade ettiği gibi kaside nazım biçimi ile yazılmıştır.

Râsîh’in bu eseri öncelikle şehrengiz geleneğinin neredeyse bittiği bir dönemde kaleme alınmış olması dolayısıyla ayrı bir yere sahip olduğu gibi muhtevasının farklılığı dolayısıyla da klasik şehrengiz geleneği içerisinde farklı bir yerde durmaktadır. Zira şair şehrin güzellerinden ziyade Aydın ilindeki halkın kabalığını ve bunların yerel/kültürel özelliklerini yansıtmaya çalışmaktadır. Bu itibarla da tarihsel Aydın ağzı ile ilgili bugün elimizde bulunan sınırlı malzemeye⁴⁷ önemli bir katkı sunmaktadır. Eserin bu özelliğini göstermesi açısından şu beyti vermekle iktifa edeceğiz:

Muştafâ ismi ki maźmûm okınur med ile fâ

Mıştıfâ kesr ile hem vaĥf ile söyler işân (33a)

5. Bûlgatü’l-Aĥbâb’dan Derlemeler

Eldeki mecmuanın son kısımlarında kaydedilen metinler daha ziyade mensur olup bunların büyük bir bölümü Râsîh’in oldukça hacimli olan *Bûlgatü’l-Aĥbâb* isimli eserinden derlenmiştir. Dilbilim, halkbilim, sözlükbilim farklı disiplinler ile ekâbir ve zurefâ kavramları, XVII ve XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumu, aristokrat sınıfı, sosyal hayatı ve kültürü gibi konularda önemli veriler sunan bu eser, Râsîh’in Osmanlı aristokrat kültürü, teşrifatı ile genel olarak âdâb-ı muâşeret kurallarını merkeze alan bir çalışmasıdır. Eldeki mecmuada

⁴⁷ Bk. Turan, 2002: 369-87.

sadece bu eserden derlemeler yapılmamış aynı zamanda eserin mahiyetine dair açıklama notları da verilmiştir ki bu notlar sayesinde eserin konumlandırılması ve değerlendirilmesi daha kolay hale gelmektedir. Râsih’in mecmuasında *Bülgatü’l-Ahbâb*’dan derlediği bir bölüm “mücerrebât”tır. T 1491 nüshasına göre 131a-137a arasında yer almaktadır. Bir diğer bölüm “beyân-ı müferrihatü’l-Kulûb” 78a-82a arasında yer alır. Mecmuada “Hâzâ şad veşâyâ-yı haķır” başlığıyla kaydedilen metin Bülga’nın “beyân-ı şad veşâyâ-yı lâzimetü’l-fehvâ” başlıklı yüz adet öğüdün verildiği kısmıdır. Bu bölümde Râsih, avâm ve havâsa hitap etmek üzere genellikle günlük hayatta dikkat etmesi gerektiğini düşündüğü bazı tavsiyelerde bulunur.

6. Diğer Metinler

Mecmuada Râsih’in müstakil teliflerinden derlenen yukarıdaki metinler dışında yine ona ait olan birkaç metin daha yer almaktadır. Müretteb divanında⁴⁸ yer aldığını düşündüğümüz 3 gazel ile hamisi Osman oğlu Nasûh’u medhettiği bir terkîb-bendi de mecmuada kayıtlı olan şiiirleridir. Yine “-âr öter” kafiye ve redifiyle yazdığı 21 beyitten oluşan kuş türlerinin isimlerini zikrettiği manzumesi de divanında kayıtlı olmalıdır. Bunların dışında mecmuada Râsih’in şahsî arşivinde bulunan iki mektup metni de kaydedilmiştir. Bunlardan birincisi, başlığındaki “razâ’î birâderümüz” ifadesinden şairin sût kardeşi olduğunu düşündüğümüz Süleymân Bahrî isimli bir zattan kendisine gönderilmiştir. Râsih’in biyografisine önemli bir katkı sunan bu mektubun yazarı “Evliyâullâhdan bir şahs-ı mübârek” olarak takdim edilirken Râsih’in sonuna düştüğü nota göre mektup da muamma sanatıyla yazılmış, ilk bakışta anlamsız gibi görünen bir mektuptur. İkinci mektup ise Râsih tarafından yazılmıştır. Bu mektup ise geçmişte İstanbul kaymakamı olduğu söylenen Çerkez Osman’a hitaben yazılmış olup Râsih’in çevresine dair önemli ipuçları vermektedir.

Kendisi dışındaki şairlere ait olarak mecmuada Safiye Sultanzâde Rezmî’nin 1, Kühnî’nin 4 adet tarih manzumesi kaydedilmiştir. Dürrî, Necîb, Seyyid Vehbî’nin gazelleri ile şairi tespit edilemeyen 2 adet gazel de mecmuada yer almaktadır. Bunların dışında mecmuada tam olarak verilen bir diğer manzume XVI. yüzyıl şairlerinden Azmî’nin nasihatnamesidir. Farklı koleksiyonlarda birçok nüshası bulunan bu nasihatname Sibel Kocaer tarafından bir incelemeye tabi tutulmuştur (Kocaer, 2009).

Mecmuada üzerinde özel olarak durmayı hak eden metinlerin bir kısmı da Râsih’le çağdaş olup onun arkadaşı çevresinde yer aldığı anlaşılan Şühülislâmzâde İshak Efendi’ye ait metinlerdir. Bu metinlerden ikisi İshâk

⁴⁸ Balıkesirli Râsih’in günümüze ulaşmış bir divanının olup olmadığı tartışmalıdır. Elimizde, bazı çalışmalarda Sofyalı Yûsuf Râsih’e (ö. 1706) atfedilen bazı çalışmalarda ise Balıkesirli Râsih’e atfedilen bir divançe bulunmaktadır (Bk. Yazar 2020). Abdullah Bulut tarafından hazırlanan bu divançede Balıkesirli Râsih’e atfedilen meşhur “üstüne” redifli gazel bulunmakla birlikte bu çalışmada ele alınan mecmuadaki hiçbir şiiirin bu neşirde yer almadığı tespit edilmiştir. Konuyla ilgili müstakil bir çalışma hazırlığında olduğumuzdan Râsih’in divanına dair bu tespitleri yapmakla iktifa ediyoruz.

Efendi’nin neşredilen divanında da mevcut olup biri uzunca bir naat, diğeri de Sultan III. Ahmed’in inşa ettirdiği kütüphanenin itmamına düştüğü 20 beyitlik bir tarih manzumesidir⁴⁹. İshak Efendi’ye ait olarak kaydedilen uzunca iki manzume ise daha özel bir hususiyet arz etmektedir. Bunlardan birincisi İshak Efendi’nin Râsih’e gönderdiği manzum mektuptur. “Ey zübde-i zâdegân-ı ‘âlem / V’ey nuḥbe-i kâmilân-ı ‘âlem” beytiyle başlayan bu 38 beyitten müteşekkil manzumede İshâk Efendi’nin Râsih’i oldukça şaşaalı sözcük ve ifadelerle medhettiği görülür. Yer yer bir arz-ı hâl görünümü de arz eden manzumede İshâk Efendi içinde bulunduğu kötü duruma da değindikten sonra Râsih’in hami kişiliği ile onun saraya yakınlığını gösterir işaretler barındıran şu beyte yer verir:

Hem şâh-ı zamâna var ḳurbûñ

Ḥâlüm ger ifâde itseñ âsân (?)

Şeyhülislâm İshak Efendi’nin Râsih’e hitaben yazdığı bir diğerk manzume de mecmuada kayıtlıdır. 13 beyitten oluşan bu manzume, “Şeyhülislâm İsmâ‘îl Efendizâde ḥazret-i İshâk Efendi bu ḥakîre gönderdügi tezkire-i manzûmesinüñ şüretidür, ḡaflet olunmaya” başlığıyla mecmuaya kaydedilmiştir. İshâk Efendi bu beyitlerde Balıkesir’e gidip Râsih’i görmek istediğini ancak kendisini burada bulamadığını dile getirmektedir. Râsih’in edebî ve ilmî çevresine dair önemli ipuçları barındıran bu iki manzume, İshâk Efendi’nin divanında yer almaması bakımından mecmuayı önemli bir kaynak haline getirmektedir.

Mecmuada yer verilen metinlerin bir kısmı da duâ, vird ve ilaç tarifleri gibi fevâid türünden metinlerdir. Birçok mecmuada örneklerine rastlanabilecek bu metinlere düşürülen notlar, Râsih’in bu metinlere yakın ilgisini gösterdiği gibi gerek dua gerekse ilaç tariflerini hayatında uygulayıp denediği anlaşılmaktadır. Bunların dışında mecmuaların her türden bilgiye açık olduğunu gösterircesinde 36b’de “Naḳş-ı nigîn-i ḥâtem-i Nef‘î Efendi el-merḥûm” başlığı altında XVII. yüzyılın meşhur şairlerinden Erzurumlu Nef‘î’nin (ö. 1635) mühründe kazılı şu ibarelere de yer verildiği görülmektedir:

Mu‘ciz-perdâz-ı bedi‘ü’l-eser

Nâṭık-ı esrâr-ı İlâhî ‘Ömer⁵⁰

Mecmuadaki Derkenar Notları

Gerek içerik gerekse metinlerin yazılması açısından mürettep olan mecmualar bir yana bırakılırsa, mecmualar genellikle metinlerin düzensiz bir şekilde sayfalara kaydedildiği dolayısıyla da asıl yazı/metin alanı ile “kenar”ı birbirinden tefrik etmenin zor olduğu yer yer bu iki alanın birbirine karıştığı metinlerdir. Bu haseple mecmualarda derkenar notlarından bahsetmek evvel emirde garip görünebilir. Râsih’in müretteplik izleri ihtiva eden

⁴⁹ Manzumenin son beyti mecmuanın 41b sayfasında da kaydedilmiştir.

⁵⁰ Nef‘î’nin bu imzası Mücahit Kaçar’ın konuyla ilgili çalışmasında “Muhteri’-i tarz-ı bedâyi’-eser/Nâṭık-ı esrâr-ı İlâhî Ömer” şeklinde kaydedilmiştir. Bk. Kaçar, 2019: 10.

mecmuasındaki metinlerin büyük oranda şairin kendi eserlerinden derlendiği yukarıdaki döküm ve izahlardan anlaşılmıştır. Bu metinlerin bir kısmı müstakil özellik gösterirken bir kısmı ise müstakil bir eserin kendi içerisinde bir bütünlüğü bulunan parçaları halindedir. Bunların yanında, macun tarifleri ve dua metinleri gibi mecmuada fevâ'id dairesi içerisinde değerlendirilebilecek metinlerin de kaydedildiği ifade edilmiştir. Derkenar notlarıyla bu metinler kastedilmiş değildir. Aksine mecmuada sayfada ne şekilde konumlandırıldığına bakılmaksızın bu metinler, üzerine açıklama notları düşülmesi bakımından asıl ya da kaynak metinler olarak değerlendirilmiştir. Derkenar notlarıyla kastımız, Râsih’in yukarıdaki kapsamda kaydettiği metinlerin genellikle sonuna gelecek şekilde o metne dair/ilişkin düştüğü notlar kastedilmiştir. Bu notlar asıl metinden belirgin bir şekilde tefrik edilmemiş olsa da işlevlerinin benzerliği dolayısıyla derkenar notu olarak değerlendirilmiştir.

İslam ve Osmanlı telif geleneğinde derkenar notlarının önemi yeni yeni farkedilmeye başlanmıştır. Kitap kültürü çalışmalarının dahilinde ya da bu çalışmalara paralel olarak son zamanlarda bu konuya giriş mahiyetinde önemli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri Berat Açıl’ın editörlüğünde, XVIII. yüzyılın önde gelen alimlerinden biri olup nicelik ve nitelik olarak önemli bir kitap koleksiyonuna sahip olan Veliyyüddîn Cârullâh Efendi’nin (ö. 1151/1738) kütüphanesindeki eserlere dair hazırlanan kitaptır. 12 araştırmacının katkılarıyla oluşan bu çalışmada, dikkatli bir okuma neticesinde sahip olduğu kitaplara farklı işlevlerde notlar düştüğü bilinen Cârullâh Efendi’nin kitaplarına düştüğü notlar; tefsir, fıkıh, hadis, dil ilimleri vb. ilim sahalarına göre ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Cârullâh Efendi’nin başta biyografisi olmak üzere ilmî ve edebî kişiliğine dair önemli veriler sunmak bir tarafa İbrahim Halil Üçer’in ifadesiyle yer yer şerh ve hâşiye türünde teliflere dönüşen (Üçer, 2015: 62) bu türden notların Osmanlı yazma geleneğinde yaygın bir uygulama olduğu, bir şekilde yazma kültürüyle muhatap olan araştırmacılarca bilinen bir husustur.⁵¹

⁵¹ Derkenar notlarına dair yakın zamanda birkaç çalışma daha neşredilmiştir. A. Tunç Şen, içinde bulunduğumuz yıl içerisinde XVI. yüzyılın önde gelen şair ve alimlerinden Nev’î’nin *Netâyicü’l-Fünûn* adlı eserinin derkenar notlarını bir çalışmasına konu etti. Yazar bahsi geçen eserin Columbia Üniversitesi kütüphanesinde bulunan (Or. 360) bir nüshasını merkeze alarak *Netâyicü’l-Fünûn*’un derkenarlarını yorumlamaya çalıştı. (Şen, 2020) Elif Sezer Aydınlı da yüksek lisans teziyle birlikte bu alanda çalışan bir araştırmacı olarak Osmanlı’da popüler kültürde yaygın olan bazı hikayelerin okuyucu notlarına dair birkaç araştırma neşretti. Bk. Sezer-Aydın 2015, 2018. Tülün Değirmenci’nin “Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı’da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler” başlıklı çalışması (Değirmenci, 2011) ile Derin Terzioğlu’nun Niyâzî-i Mısırî’nin mecmuasındaki notları değerlendirmeye çalıştığı makalesi (Terzioğlu, 2012) de bu bağlamda hatırlanabilecek çalışmalardır. Yazma eserlerdeki kayıtlara dair çalışmaları bulunan Mehmet Kalaycı da yakın zamanda neşrettiği hacimli çalışmasında son dönem hâfız-ı kütüblerinden Mehmet Hazmi Tura’nın (1960) Süleymaniye Kütüphanesi’nde bulunan Laleli koleksiyonundaki birkaç kitabın, daha ziyade zahriye ve hatime bölümlerine düşürdüğü notlarını değerlendirmeye almıştır. Özellikle kitap isimleri ve müellifleri gibi katalog bilgilerinin tespiti ve tashihiinde oldukça önemli olan bu kayıtların titiz bir şekilde değerlendirildiği çalışmanın 11. dipnotunda yazmalardaki notlara yönelik araştırmalara da değinilmiştir. (Bk. Kalaycı, 2020)

Râsih’in mecmuasında derkenar olarak değerlendirilebilecek yaklaşık 20 not bulunmaktadır. Bunları; mecmuada kaydedilen asıl metinlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak açıklama (şerh) notları ya da bu metinlerin değerlendirilip eleştirilmesi şeklindeki beğeni ve eleştiri notları biçiminde tasnif etmek mümkündür. Birinci grupta yer alan notlar için *Gâyetü’t-Tebrîk* isimli kasidesinde geçen “Şadağa” ismine dair nottur: Bahsi geçen ismi, metnin kenarında kırmızı mürekkeple yazıp altına yine kırmızı renkte bir çizgi çekerek vurgulayan Râsih “Buña “Şadıka” daği dimiş vardır lâkin eşahh olan budur...” ifadeleriyle başladığı açıklama notunda tercih ettiği varyantın doğruluğunu teyit eden açıklamalara yer verir. 26a’da kaydedilen bir tarih manzumesinde geçen “tiyiş” kelimesi, 28a’da “kühen” kelimesine dair yapılan semantik açıklama da bu türden bir açıklama notudur. 27a’da Çorlulu Alî Paşa’nın katline düşürülen tarihte “Tîğ-i ser-tîzi idi ahdinde velî hîç kesün / Kesmedi başını illâ ki Hasan Paşanın” beytinin yanına beyitte ismi geçen Hasan Paşa’ya dair “Sâbikan İstanbul’dan firâr ve muhtefi iken zorbalar vağcâsında defterdâr ve İstanbul kâ’im-makâmı olan Hasan Paşa’dur” şeklinde bir not düşmüştür. 61a’da ashab-ı Kehf’in isimleri sayıldıktan sonra bu isimlerin nakledildiği kaynağın ismi verilmiş olup söz konusu isimler hakkında birçok rivayet olduğuna dair bir not düşülmüştür. 31a’da XVII. yüzyılın önde gelen şairlerinden Sâbit’in vefatını tarihlendiren manzumenin sonunda onun yaşına dair bir tahminde bulunulmuştur. Buna göre Sâbit vefat ettiğinde tahminen 75 ya da 80 yaşındadır.⁵²

Mecmuada kaydedilen bazı tarih manzumelerinin sonuna düşürülen notları da açıklama/açıklama ve edebiyat eleştirisi bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bu notlarda tamiyeli tarihlerin nasıl çözüleceğine dair ipuçları verildiği gibi Râsih’in oluşan tamiyeye dair beğenisini de ifade edip bu sahadaki yetkinliğine vurgu yapmak istediği sezinlenir.

21b’de Şeyhülislâmzâde İbrahim Efendi’nin Tozkoparan’da şastına dair düşürülen iki beyitlik tarih manzumesinin son beyti şöyledir:

Varınca Tozkoparan şastına didüm târîh

O kâmkâr toğuz yüz toğuz kez itdi pesend

Bu beytin altına “bir garâib münâsib ta’miyedür ki “kez” lafzını hisâb-ı mısra’dan ihrâc idince tamâm râst gelür.” şeklinde bir not düşülmüştür. Bu not tamiyeli bu tarihin nasıl çözüleceğini gösterdiği gibi şairin tefahur duygularını da ifade etmektedir. Elmâs Mehmed Paşa’nın şehadeti için 23b’de düşürülen tarih manzumesinin sonunda da bu türden bir beğeni ifadesi kaydedilmiştir.

Fî’l-ħakâka bu bir ‘ibrî-nümâ târîh-i vâlâdur ki mişli şahşına
münhaşır olur ve ta’ciye-i rûh-efzâsı daği garîb münâsib vâki^c

⁵² Sâbit’in biyografisi birkaç araştırmada konu edilmiştir. Bunlardan görebildiğimiz kadarıyla en güncel olanında önceki çalışmalarda olduğu gibi Sâbit’in 1650 yılında doğup 1712 yılında vefat ettiği bilgisi verilmektedir. Bk. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sabit-alaaddin-ali> Bu durumda şairin vefat ettiği sırada 62 yaşında olması gerekir. Râsih’in mecmuasında yer alan bilgi doğru mudur değil midir bilinmez; ancak bu noktada yeni bir kapı araladığı muhakkaktır.

olur, ta^cmiye-ber-ta^cmiye ve tevriye-ber-tevriye ve tazmîn-ber-tazmîn ve ta^hsîn-ber-ta^hsîn vâkı^c olup eger *hod-pesendlikle* ve ta^caşşub ile ve tekebbür ile olmayup *hâkikat üzere im^cân-ı nazar ile görülürse bir bî-nazîr hoş <...> nesnedür.*

25a’da Bahrî Paşa’nın vefatını tarihlendirmek üzere kaydettiği tamiyeli tarih manzumesinin sonuna “bu ta^cmiye-i dil-ârâ gâyet ile laţîf ve rengîn vâkı^c olmuştur” notuyla yaptığı tamiyeyi beğendiğini belirtmiştir.

Sevk-i Hakla bu müsevvak oldu güyâ fâl-i hayr

Ya^cnî kim Moskov hezîmetle ider kalb-i mekân

26a’da yukarıdaki şekilde kaydedilen tarih beytinin yanına “fi’l-hâkîka Moskov kalb olunursa müsevvağ olur garîb ve rengîn vâkı^c olmuştur” notunu düşerek tarihteki kelime oyununu beğendiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde *Fâlû’s-Sa’âde* adlı eserinden derlediği tarih manzumelerinin birinin sonuna (20b) da bahsi geçen tarihin nasıl oluşturulup çözüleceğine dair bir açıklama notu düşürülmüştür.

Mecmuasına aldığı metinlere ya da bu metinlerin yazarlarına dair değerlendirmelerin bulunduğu notlarda Râsîh’in eleştirel yönünü de görmek mümkün olmaktadır. Onun bu yönde dikkat çeken ilk notları, tarih manzumelerine yer verdiği Künhî mahlaslı şaire yöneliktir. Bu şairin III. Ahmed’in kızı ve şehzadesi Saliha Hatun ile Selîm’in doğumu için düşürdüğü tarihten sonra şu nota yer vermiştir:

“...güftâr-ı Nâbî-i merhûm gibi bu târîhler daği bî-rûhdur ancak bu mahalle tesvîdden murâd zurefâ-yı ‘ahdi âgâh için ve (...) îkâz u inbâh için <...> ve illâ tesvîd degül belki telvîsdür”

Aynı şairin Gördös Kalesi’nin fethi için düşürdüğü tarihten sonra da “*bu târîh daği hod <...> olmasun geregi gibi rûh-efzâ degüldür <...> lehçesidir*” şeklinde bir yorum yapan Râsîh, Künhî’nin Anabolı Kalesi’nin fethi için düşürdüğü tarihten sonra mecmuadaki en uzun derkenar notuna yer verir:

Mora ceziresinde <...> kılâ^cuñ fütûhına Künhî Efendi’nün inşâd itdüğü târîhleri bu mecmû^caya tesvîd, telvîs-i evrâk olunmuştur. Velâkin ‘urefâ-ı deķâyık-şinâs ve zurefâ-yı hâķâyık-istinâsuñ pesendidesi olacaķ kadar ma^cķulca ve maţbû^cca güfteler degüldür (...)

Bu üç derkenar notunda da Râsîh’in amacı ortaktır; o Künhî’nin tarih manzumelerini beğenmemektedir. Bu manzumelerin gerektiği gibi “rûh-efzâ” olmadığını belirten şair, mecmuasının sayfalarını kirletme (telvîs) pahasına beğenmediği bu tarihleri mecmuasına kaydetmesini devrin insanlarını haberdar etmek gayesine bağlar. Râsîh’in bu değerlendirmelerde bulunurken nasıl bir kıstasa göre hareket ettiği çok açık değilse de “rûh-efzâ” kelimesi bu noktada bir ipucu gibi durmaktadır. Mecmuasında kendisine ait metinler dışında başka şairlerin şiirlerine sınırlı düzeyde yer veren Râsîh’in elimizdeki

bilgilere göre pek de tanınmayan bir şair olan Künhî’nin bu manzumelerine yer verip bu değerlendirmelerde bulunması da sorgulanmaya değerdir. Râsih, Künhî’nin bu şiirlerine nasıl ulaştı? Yazılı bir kaynaktan mı aldı? Yoksa Künhî ile aralarında bir dostluk ya da düşmanlığa (en azından birbirlerinden hoşlanmamaya) dayalı bir ilişki mi vardı? Klasik biyografik kaynaklarda bu noktada bir bilgi yoktur; ancak yine Râsih’in kendisi mecmuasında bu bağlamda da önemli bir ipucu sunar. *Gâyetü’t-Tebrîk* adlı eserinin “Zîkr-i eşher-i şu^carâ-yı hı^cı^cta-i Rûm” başlıklı bölümünde kendi çağdaşı olan birkaç şairin ismini zikreder. Nâbî, Sâbit, Dürrî, Ânî, Hamdî, Vehbî, Râşid, Şermî, Huldî, Fâyiz, Nahîfî, Sâkıb, Râgıb, İshâk gibi şairlerin isimlerini saydığı listeye “Künhî-i köhne sühân-perver ü efsâne-sezâ” (13a) ifadeleriyle Künhî’yi de dahil etmiştir. Her ne kadar kendisini nitelediği ifadeler olumsuz olarak anlaşılmaya elverişli olsa da Râsih’in Künhî ile tanışık olduğu kuvvetli bir ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla onun tarih manzumelerine yönelik yaptığı değerlendirmeyi de bu doğrultuda daha tarafsız daha garazsız olarak değerlendirmek mümkündür.

Râsih’in mecmuasında bu türden edebî eleştiri bağlamında değerlendirilebilecek bir notu da 5a’da “Gazel-i nev-bâve-i garrâ” başlığı ile kaydettiği ve mahlasını Fülânî (?) olarak okuduğumuz beş beyitlik bir gazelden sonra yazdığı nottur. “Hakkâ ki bu gazel-i <...>ya bir vech-ile nazîre olunur ma^cûlesi degüldür...” ifadeleriyle Râsih kaydettiği bu şiire olan beğenisini ifade etmektedir.

Râsih’in mecmuasındaki derkenar notlarının bir kısmı metinlerden ziyade kişilerin kendisine yöneliktir. Bunlardan biri Osmanlı tarihinde feci ölümü dolayısıyla dehşetle hatırlanan Şeyhülislam Seyyid Feyzullâh Efendi’ye yöneliktir. Râsih mecmuanın 21a sayfasında bu zatın 1106 yılında ikinci defa sadr-ı fetvâya geçmesine dair biri uzun ikisi kısa olmak üzere yazdığı üç tarih manzumesine yer verdikten sonra Feyzullâh Efendi’ye dair bir değerlendirmede bulunur. “Ber-vech-i şettâ ile sencîde-e^ctvâr olup tevâbi^c-perver ve fazîletden mâ^c-adâ keremverliği şemmesi cümle kendinde mevcûd idi. ‘Âkıbetde şehîd oldı, rahîmehullâhu ‘aleyhi” Aynı doğrultuda Sadrazam Çorlulu Alî Paşa’nın katli için yazdığı tarih manzumesinin sonunda onun kıymetli bir devlet adamı olduğunu söyler.

Râsih’in derkenâr notlarından bir kısmı da yine onun biyografisine, özellikle de eserlerine dair bilgilerin ortaya çıkmasında çok önemli veriler sağlamaktadır. Mecmuada bu doğrultuda yer alan derkenar notlarından biri onun divan sahibi olduğunu belgelemektedir. Râsih, mecmuasında *Amcazâde Hüseyin Paşa’nın* (ö. 1114/1702) Karlofça Anlaşması’nı imzalamasına düşürdüğü tarih manzumesini iki defa kaydedip her iki kaydın altına da bu tarih manzumesine dair bir not düşmüştür. Tek beyit olarak kaydedilen bu manzumenin ilk kaydında (6a) şu derkenar notuna yer verilmiştir: “hâlâ bu bir kaşîde-i tûlâdur ki bu ma^chalde t^card idilmişdür yalnız ma^cқта^c ile iktifâ olunmuşdur” 22a’da ikinci defa kaydedildiğinde ise bu derkenar şu şekilde verilmiştir: “Bu bir kaşîde-i mu^ctavveledir ... t^cayy olundı, murâd idinen **dîvânumuzda** t^caleb itsün” Bu notlarla Râsih, söz konusu beytin uzun bir

kasidenin bir parçası olduğunu haber verdiği gibi, ikinci notta bu kasidenin kendi divanında kayıtlı olduğu bilgisini vererek onun bir divan tertip ettiğini delillendirmektedir.

Mecmuanın 62b sayfasında Râsih, *Bülgatü’l-Ahbâb*’ın on üçüncü fasîlesinden bir bölümü kaydederken bu bölümün başına zikri geçen esere dair şu önemli bilgileri veren bir not düşer:

Bülgatü’l-Ahbâb-nâm kitâbumuz ki Sübhatü’l-âdâb-nâm kitâb-ı leţâfet-nişâbumuzun **şıkık-ı şâni[si]dür**, bir muqaddime ve bir hâtime ve otuz iki faşile üzre müretteb ve müzekkâ bir kitâb-ı ferağ-fezâ ve terağ-zâdur ve fi’l-ḥaḳîka müşriḥu’(?n-nüfus belki muḫḫiku’l-‘abûsdur ḥâlâ keşret-i küdür ü vefret-i ğumûm ve zacret-i hümûmindan (...) ṭab^c-ı derrâk ve zihn-i çâlâk iḳbâl itmek ile peygüle-i ihmâlde pertâbdadır; ancak bu maḥalde feşâyil-i şelâşinden bir faşilesi şemsden zerre ve baḫrden kaçre nemtınca lehce-yi zurefâ-yı zamâne-ârâyiş için taḫrîr olunmuştur.” (62a)

Bülgatü’l-Ahbâb’ın mahiyetini anlama noktasında önemli ipuçları sağlayan bu not aynı zamanda Râsih’in bu eserini nasıl konumlandığına, hangi türe yakın gördüğüne de ışık tutmaktadır.

Râsih’in mecmuasında varlığından bizi haberdar ettiği bir diğer eseri daha bulunmaktadır. 38b-39a arasında Azmî Bey’in pendnâmesine yer veren müretteb, bu manzumeden sonra yine bir not düşer. Diğerlerinden farklı olarak manzum olup mesnevi nazım biçimiyle yazılmış bu notta Râsih, Azmî Bey’in pendnâmesinin âm’a yönelik olduğunu belirtip kendisinin ise hem âm hem de hâsa yönelik olarak *Sad Vesâyâ* isimli bir eser yazdığını ifade eder.

Râsih’in mecmuasına kaydettiği ilaç tarifleri ve dua metinlerinden sonra da açıklama ve vurgu amaçlı notlara yer verdiği görülmektedir. Örneğin 49a’da kayıtlı dua metinlerinin sonunda “ḥaḳḳâ ki bu da^cvât-ı me³şûre zevi’l-‘uḳûl-ı şu^cûra evrâd-ı rûzîne itmege sırran ve ecren bir vird-i şerîf-i ğarrâdur” ifadeleriyle bir not düşülmüştür. Benzeri bir not da 56a-b’de kayıtlı bulunan “azâyimü sûreti’l-fâtiḫati’l-kitâb” başlıklı dua metninin başına konulmuş olup bahsi geçen duanın hangi zamanda okunup ne tür faydaları olacağına dair bilgi verilmiştir. 45a’da, sayfanın bütününe yayılan merhem tariflerinin sonlarında bu merhemlerin işlevlerine dair açıklama notları mevcuttur.

Yukarıda söz konusu edilen derkanar notları dışında, daha pratik ihtiyaçlara yönelik notlar da kaydedilmiştir. Bunlardan biri yazma kültüründe örneklerine sıklıkla raslandığı gibi yazılan manzum metnin beyit sayısına yer vermektedir. Râsih de görece biraz daha uzun olan manzumelerin sonunda beyitlerin sayısını kaydetmiştir. Ancak daha az karşılaşılan durum ise bir sayfada bir kısmı kaydedilip diğer kısmının başka sayfaya taşıdığı durumlarda metnin devam ettiğini haber veren notlara yer verilmesidir. Bilindiği üzere İslamî yazma geleneğinde, bir yaprağın ön yüzünü tabii olarak arka yüzünün takip edeceği düşünüldüğünde genellikle bir yaprağın ön (a) yüzünden arka (b) yüzüne geçiş özel olarak gösterilmemiştir. Ancak bir yapraktan devam eden diğer bir yaprağa geçiş başka bir ifadeyle bir yaprağın b yüzünden devamındaki

yaprağın a yüzüne geçiş reddâde, müş’ir ve ta’kibe gibi muhtelif isimler verilen sözcükle gösterilirdi. Bu sözcük devam eden yaprağın a yüzündeki ilk sözcük olup arada bir kopma olduğunda bu reddade metni birbirini takip edecek şekilde toparlamayı kolaylaştırırdı. Öte taraftan gerek tek sütun gerekse birden fazla sütun biçiminde oluşturulsun metinlerin devamına sayfa ya da sütunlarda “tetimme” sözcüğü ile işaret ediliyordu. Râsîh’in mecmuasında diğer birçok mecmuada olduğu gibi reddâde kullanılmamışken metinlerin birbirini takip ettiği, “tetimme” ifadesiyle gösterilmiştir. Yaygın olarak görülen bu uygulamanın ötesinde Râsîh’in birkaç yerde metnin devam ettiğini bizzat bir not düşerek belirttiği görülmektedir. Bu uygulamalara yakından bakıldığında bunun bir ihtiyaca binaen yapıldığı anlaşılmaktadır. Bir örnek üzerinden bu durumu açıklamak gerekirse, 31a’da alışlageldiği üzere sayfaya dikey olarak kaydedilen bir tarih manzumesinin son altı beyti arka sayfada (31b), sayfanın sol alt köşesinde yatay olarak kaydedilmiştir. Alışılmışın dışında bir uygulamanın okuyucu tarafından farkedilmesi, başka bir ifadeyle okuyucunun 31a’da kayıtlı bulunan metnin 31b’de sayfanın sol alt köşesinde devam ettiğini farketmesi güçtür. Muhtemel bir yanlış anlamamanın farkında olan mürettib, bunun önüne geçebilmek için şiirin a yüzündeki kısmının sonuna “verâ-yı varâda muharrerdür” notunu düşerek arka yaprağın arka yüzünde, alışılmışın dışında bir biçimde yazılan devamına işaret etmiştir. Arka sayfada kaydettiği metnin sonuna da bu bağlamda ayrı bir not yazan mürettib kağıt yetmediği için manzumenin devamını burada kaydettiğini belirtir. Benzer şekilde 49a’da kaydedilen mensur bir ism-i azam duasının devamının arka sayfada yer aldığı “bâkîsi verâ-yı varâda muharrerdür, gâflet olunmaya” şeklindeki bir ifadeyle hatırlatılmıştır. Bu örnekte metnin alışılmışın dışında konumlandırılmasından ziyade yeni sayfada kaydedilen dua metinlerinin mecmualarda sıklıkla görüldüğü üzere farklı bir dua metni olmadığı, öncesinin devamı olduğu vurgulanmak istenmiştir. Bununla da kalmayan Râsîh, 49b’de devam eden dua metninin sonuna da “zahr-ı varâda muharrer olan du‘ānuñ baqiyyesidür” diyerek bunu teyit etmiştir. Ancak dua metninin sonuna kaydedilen not bundan ibaret değildir. Bu ifadelerin devamında Râsîh söz konusu dua metninin pek de okunaklı yazılmadığının farkında olarak okuyucudan özür talebinde bulunmaktadır:

“Kâğıd güncâyiş itmemek ile bu maħalle taħrîr olundu <...> kuşurına nazar olunmaya, oğınmaz yazı ile taħrîr olunmuş ise de âyât-ı Kūr‘āniyye <...> maħfūzıdır, inşallāh oğunur zann ideriz.”

Yukarıdaki iki örnekte yaprağın a yüzünden b yüzüne geçişi haber verilirken 57b’de kayıtlı bir metnin birkaç yaprak sonra devam edeceği “tetimmesi birkaç varâk aşāgadadur tettebbu^c oluna” şeklindeki bir notla haber verilmiştir. Mecmuanın oluşum biçimine de işaret eden bu not mecmuaların düzensiz yapısını daha düzenli hale getirmek isteyen mürettiplerin çabalarını örneklemektedir.

Sonuç

Bu makalede, yakın zamana kadar sadece bir gazeli dolayısıyla kültür ve edebiyat tarihlerinde ismi zikredilmeye değer bulunan Balıkesirli Râsih’in bireysel bir arşiv kaynağı olarak değerlendirilen mecmuası ele alınmıştır. Yakın zamanda yapılan çalışmalarla birlikte Râsih’in bir gazelden çok fazla esere sahip önemli bir şair olduğu anlaşılmış olmakla birlikte, onun eserleri henüz tam anlamıyla incelenmemiştir. Bundan dolayıdır ki Râsih’in, eserlerine yansıyan zengin verilerin değerlendirildiği güvenilir bir biyografisi henüz oluşturulmuş değildir. Eldeki makale, onun yakın zamanda tespit edilmiş mecmuasını içerik açısından değerlendirip önemine dair çıkarımlarda bulunmaya çalışırken aynı zamanda onun sağlam bir terceme-i halinin oluşturulması için malzeme de sağlama amacı gütmüştür.

Bahsi geçen mecmua üzerine yapılan inceleme neticesinde varılan öncelikli sonuçlardan biri; eldeki örnekten hareketle kimi mecmuaların, mürettip ya da maliklerin kendi metinlerini koruma altına almak amacıyla da oluşturulabileceğidir. Hatırlanma, hatırlatma gibi temel amaçlar yanında farklı türlerine göre mecmuaların farklı amaçlarla oluşturulduğu görülebilmektedir.⁵³ *Bülgatü’l-Ahbâb* adlı eserinin TY 1491 numarada kayıtlı nüshasının girişindeki ifadelerinin teyidiyle, eserlerinin yok olma, unutulma ve kaybolması noktasında kaygı taşıdığını düşündüğümüz Râsih’in, bu kaygısını bastırmak üzere kendi eserlerinin farklı nüshalarını bizzat kendisinin çıkarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Kanaatimizce mecmuasında da asıl olarak bu gaye ile müstakil nüshası/ları bulunan eserlerinden bölümler derleyip bunlara notlar düşmüştür. Böylece yok olma tehlikesine karşı eserlerini kısmen de olsa koruma altına aldığını düşündüğü gibi kendince eserlerinin ne kadar önemli olduğunu da haykırmak ister gibidir.

Mecmuanın belki de en önemli katkısı biyografi oluşturmaya sunduğu cömert ve kritik katkıdır. Çalışmamızın giriş kısmında bahsedildiği üzere, Türkiye’de yapılan birkaç çalışmada mecmuaların, biyografik malzeme ihtiva ettiği noktasında iyimser bir görüntü ortaya konmuşken Tatjana Paic-Vukic ve Jan Schmidt’in çalışmalarında bu konuda daha ümitsiz oldukları görülmektedir. Paic-Vukic konuyla ilgili olarak şu tespitlerde bulunur:

“Bir mecmuanın derleyeninin yaşamı üzerine hiçbir ek kaynak kullanılmadan incelenmesinin bahsi geçen kişinin tarihsel açıdan yeniden inşasını mümkün kılmadığı söylenebilir.” (Paic-Vukic 2012: 68)

“Kesin bilgilerin azlığının yanı sıra, derleyeninin kişiliğini ortaya çıkarmaya yönelik her uğraşın önündeki başlıca engel özel hayata dair kayıtların çoğunun kısa ve resmî bir üslûpla yazılmış olmasıdır. Bunlar bu tür kayıtların ne sıklıkta ve ne biçimde kaleme alındıklarına dair genel fikir vermekle beraber somut bir bireyin deneyimini aktarmamaktadırlar” (Paic-Vukic, 2012: 68).

⁵³ Mecmuaların oluşturulma amaçları için Mehmet Gürbüz’ün makalesi önemli veriler sunmaktadır. Bk. Gürbüz, 2013.

Jan Schmidt de “bu el yazmalarının diğer ilginç bir yanı ise Osmanlı’daki bireylere yaklaşmamıza yardımcı olmalarıdır. Bu sayede Osmanlılar ne okumaktan hoşlanıyordu, arkadaşlarına ne anlatıyordu ya da konuşmalarında değerli olan neydi ve ne düşünüp ne hissediyorlardı gibi soruların cevaplarını bulmak mümkün olabilir.” (Schmidt, 2012: 390-91) ifadeleriyle bu tür şahsi mecmuaların öneminden bahsetmekle birlikte çalışmasının sonunda bunun önünde çok ciddi zorluklar bulunduğunu, bu yönde tatmin edici bir sonuca varmak için birçok veriyi sistemli bir şekilde incelemek gerektiğini öne sürer.

Günlük hayatı, psikolojisi ve sosyal çerçevesiyle mecmua sahibini daha fazla bireysel bir boyutta görmek emeli ve beklentisinde olduğunu düşündüğümüz bu araştırmacıların kaygıları önemlidir. Ancak Balıkesirli Râsih örneğinde olduğu gibi klasik biyografik kaynaklarda hakkında oldukça sınırlı bilgiler bulunan bir bireyin ana hatlarıyla olsa bile biyografisini oluşturma gücü düşünülürken bu tür şahsi mecmuaların sağladığı bilgilerin çok kıymetli ve kritik olduğunu düşünüyoruz. Nitekim çalışmamızda inceleme fırsatı bulduğumuz Râsih’in mecmuası da, bazı nazire mecmuaları ile kimi düzenli şiir mecmualarına oranla kimi daha dar bir kapsamda; ancak daha zengin bir şekilde biyografik malzeme sunmaktadır. Bu mecmua sayesinde Balıkesirli Râsih’in daha evvel varlığından haberdar olunmayan ya da haberdar olduğu halde metni elde bulunmayan eserleri tespit edilebilmiştir. *Bülgatü’l-Ahbâb* adlı eserinde varlığından bahsettiği *Sürre men Re’â* isimli eseri hariç, Râsih mecmuasında mevcut bilgilere göre telif ettiğini bildiğimiz tüm eserlerinden metinler derlemiştir. Bu itibarla mecmuası onun kişisel bir arşivi, eserlerinin tespiti ya da metinleri noktasında vazgeçilmez bir kaynak halini almaktadır. Öte taraftan mecmuada yer alan derkenar notları ve *Bülgatü’l-Ahbâb* adlı eserindeki bilgilerin de hesaba katılmasıyla Balıkesirli Râsih’in sadece eserleri zaviyesinde değil genel olarak biyografisi için artık elimizde önemli bir malzeme bulunmaktadır. Bundan sonra yapılması gereken, başta günümüze ulaşan kendi eserleri olmak üzere, klasik biyografik ve bibliyografik kaynaklar, dönemin vakayinameleri ile çağdaş yazarların eserleri gibi kaynaklarda yer alan bilgilerin harmanlanmasıyla Râsih’in sağlam ve tatmin edici terceme-i halinin oluşturulmasıdır.

Çalışmada mecmuada yer alan metinlerin dışında, çoğunluğu bu metinlerin bütünü ya da bir parçasına düşürülen notlar da içerik analizine tabi tutulmuştur. Bu noktada öncelikli olarak varılan sonuç, bu türden derkenar notlarının yaygın olarak karşılaşıldığı üzere düz yazı (mensur) biçimi dışında manzum olarak da oluşturulabileceğidir. Râsih’in mecmuada bu şekilde iki manzum derkenar notu tespit edilmiştir. Öte taraftan bu notlar, Râsih’in şahsi dünyasına kimi noktalarda mecmuada yer alan metinlerden daha fazla kapı aralamaktadır. Bu doğrultuda onun bu notları sayesinde bir divan sahibi olduğu bilgisi belirlenmişken aynı zamanda nahiv konusunda da bir manzumesi olduğu anlaşılmıştır. Bu notlar aynı zamanda bir sanatçı olarak Râsih’in edebî kişiliğine dair önemli ipuçları verirken onun bu bağlamdaki beğeni ve eleştirilerini dar bir açıdan da olsa görmemizi sağlar. Bu notlar sayesinde Râsih’in tarih düşürme sanatı ve nahiv konusunda iddia sahibi olduğunu anlarken onun dua

metinlerine düşkün biri olup mecmuasında kaydettiği tarifleri deneyip başkalarına da tavsiye ettiğini anlamaktayız.

Kaynaklar

- Aksoyak, İ. Hakkı. (2015), "Rahîmî, Habeşîzâde Abdurrahîm Rahîmî Bey", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/rahimi-habesizade-abdurrahim-rahimi> (19.10.20)
- Altuner, Nuran. (2013), "Elbistan'lı Yemliha-zade Mustafa Kamil Efendinin Kendi Hattıyla Yazmış Olduğu On Altı Risalelik Mecmuanın Tanıtımı", *Uluslararası Osmanlı Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş, s. 310-331.
- Altunmeral, Mehmet. (2020), "Gavsî Ahmed Dede ve Şiirleri". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6 / 12, s. 124-143.
- Ayçiçeği, Bünyamin. (2016), "Bünyamin, Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecmû'aları: İnceleme-Dizin", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 16, s. 227-367.
- Aydemir, Yaşar. (2011), "Biyografi Kaynağı Olarak Mecmualar", *Prof. Dr. Mustafa İsen Adına Uluslararası Klasik Türk Edebiyatında Biyografi, Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, s. 87-100.
- Balıkesirli Râsih, *Bülğatü'l-Ahbâb*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1491.
- Balıkesirli Râsih, *Fâlû's-Sa'âde*, Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 1593.
- Belenkuyu, Bekir. (2020), "Yazıciöğlü Mehmed Bahâeddin Tevfik (1845-1917) ve Bilinen Tek Eseri 'Ufak Mecmû'a-i Şiir'", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S 67, Erzurum, s. 1-36.
- Buzov, Snjezana. (2012), "Osmanlı'da Karışık İçerikli Mecmûalar: Bir Başka Arşiv", *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkamarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 33-42.
- Bulut, Abdullah. (1998), *Sofyalı Yusuf Rasih, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Elazığ: Fırat Üniversitesi, SBE, (basılmamış yüksek lisans tezi).
- Değirmenci, Tülün. (2011), "Bir Kitabı Kaç Kişi Okur? Osmanlı'da Okurlar ve Okuma Biçimleri Üzerine Bazı Gözlemler", *Tarih ve Toplum*, Güz 2011, S 13 (253), s. 7-43.
- Doğan, Muhammet Nur. (1997), *Şeyhülislam İshak Efendi: Hayatı, Eserleri ve Divanının Edisyon Kitiği*, Ankara: MEB Yayınları.
- Donuk, Suat. (2019), "Mustafa Naîmâ'nın Derlediği Bir Mecmua: 'Ulâletü'l-mecâlis Mecmû'atü'n-nefâ'is", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 22, s. 261-280.

- Eriş, Uğur. (1966), "Osman-oğlu Nasuh Paşa", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, (mezuniyet tezi).
- Filan, Kerima. (2011), *XVIII. Yüzyıl Günlük Hayatına Dair Saraybosnalı Molla Mustafa'nın Mecmuası*, Saraybosna: Connectum.
- Gıynaş, Kamil Ali. (2011), "Şiir Mecmuaları Hakkında Yapılan Çalışmalar Bibliyografyası", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S 25, Konya 2011, s. 245-60.
- Gözitok, M. Akif. (2020), "Ahmed Hamdullâh Efendi'nin Ferâ'idü'l-Âsâr ve Harâ'idü'l-Eş'âr İsimli Mecmûası", *Mavi Atlas*, S 8, s. 128-145.
- Gürbüz, Mehmet. (2011), *Safiye Sultanzâde Mehmed Rezmî – Dîvân*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Gürbüz, Mehmet. (2012), "Şiir Mecmuaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi." *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 97-113.
- Gürbüz, Mehmet. (2013), "Mecmuaların Tüketim Biçimleri Üzerine Kimi Tespitler", *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, S 12, s. 67-74.
- Kâbilî. (2018), *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*, (hazırlayan: Mehmet Gürbüz), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları (e-kitap)
- Kaçar, Mücahit. (2019), *Övgü ve Yerginin Zirvesindeki Şair: Nefî*, Ankara: EOY Yayınları.
- Kafadar, Cemal. (2009), "Mütereddit Bir Mutasavvıf Üsküplü Asiye Hatun'un Rüya Defteri1641-1643" *Kim Var İmiş Biz Burada Yoğ İken*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Kalaycı, Mehmet. (2020), "Süleymaniye'de Bir Hâfız-ı Kütüb: Mehmet Hazmi Tura (öl. 1960) ve Yazma Eserlere Düştüğü Tetkik Notları", *İslam Tetkikleri Dergisi*, C 10, S 2, s. 501-552.
- Kılıç, Atabey. (2012), "Mecmua Tasnifine Dâir." *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 75-96.
- Kocaer, Sibel. (2009), "Pendnâme-i Azmî'nin Osmanlı Nasihatnâme Geleneğindeki Yeri", Bilkent Üniversitesi, Ankara, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Köksal, M. Fatih. (2012), "Şiir Mecmualarının Önemi ve Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP)", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 7 Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, İstanbul: Turkuaz, s. 409- 431.
- Köksal, M. Fatih. (2016), "Biyografik Kaynak Olarak Şiir Mecmuaları ve Kastamonulu İshâk-zâde Fevzi Mecmuası", *Ya Kebikeç: Mecmualar Arasında*, İstanbul: Kesit Yayınları.

- Kut, Günay. (1986), "Mecmua", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C VI, İstanbul, s. 170-74.
- Levend, Agah Sırrı. (1998), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996), *Sicill-i Osmanî*, (hazırlayanlar: Nuri Akbayır- Seyit Ali Kahraman), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Öztürk, Uğur. (2013), "Tezkire Niteliğinde Bir Şiir Mecmuası", *Turkish Studies*, C 8, S 1, s. 411-428.
- Özyıldırım, Ali Emre. (2019), "Bir Mecmûa Üç Kuşak Vakanüvis Halîl Nûrî Bey'in Oğlu ve Şeref Hanım'ın Babası Nebîl Bey'in Şahsî Mecmûasından Hareketle Aile Bağlarından Şiir Ağlarına", *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, C 3, S 4, s. 100-110.
- Paıc-Vukic, Tatjana. (2012), "Mecmûa İncelemelerinin Sınırları ve Olanakları: Bosna Mecmualarına Bir Yaklaşım", *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 53-71.
- Schmidt, Jan. (2010), "First-Person Narratives in Ottoman Miscellaneous Manuscripts", *Many Ways of Speaking About the Self: Middle Eastern Ego-Documents in Arabic, Persian, and Turkish, 14th-20th. Century*, (hızl. Ralf Elger, Yavuz Köse), Wiesbaden: Harrasowitz Verlag, s. 159-170.
- Schmidt, Jan. (2012), "Bir Tür Olarak Osmanlı Mecmûalarının Artı Değeri", *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 53-71.
- Sezer-Aydınlı, Elif. (2015), *The Oral and The Written in Ottoman Literature: The Reader Notes on the Story of Fîrûzşâh*, İstanbul: Libra Yayınevi.
- Sezer-Aydınlı, Elif. (2018), "'Unusual Readers in Early Modern Istanbul: Manuscript Notes of Janissaries and Other Riff-Raff on Popular Heroic Narratives,'" *Journal of Islamic Manuscripts*, volume 9, issue 2-3, (Leiden), s. 109-131.
- Şen, A. Tunç. (2020), "Authoring and Publishing in the Age of Manuscripts: the Columbia University Copy of an Ottoman Compendium of Sciences with Marginal Glossing", *Philological Encounters*, Volume 5, Leiden, s. 1-25.
- Şeyhî Mehmed Efendi. (2018), *Vekâyi'ul-Fuzalâ (Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli)*, (hazırlayan: Ramazan Ekinci), İstanbul: Yazma Eser Kurumu Başkanlığı.
- Terzioğlu, Derin. (2012), "Mecmû'a-i Şeyh Mısırî: On Yedinci Yüzyıl Ortalarında Anadolu'da Bir Derviş Sülûkunu Tamamlerken Neler Okuyup Yazdı?", *Eski Türk edebiyatı çalışmaları VII: Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (hazırlayanlar: Hatice Aynur ve öte), İstanbul: Turkuaz, s. 291-322.

- Turan, Fikret. (2002), “*An Eighteenth Century Ottoman Account of Aydın Dialect: Aydın Lügati and Its Linguistic Characteristics*”, *Scholarly Depth and Accuracy: A Festschrift to Lars Johanson*, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Turan, Fikret. (2013), “Elyazması Mecmualarda Gündelik Hayat, Güncel Sorunlar ve Günlük Dil: 18. Yüzyıl Osmanlı Edebiyatında Mahallileşmenin Kapsamı”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S 2, s. 343-365.
- Üçer, İbrahim Halil. (2015), “Yazının Ufku, Kayıtların Dili: İslâm Dünyasında Yazı Kültürü ve Cârullah Efendi’nin Notları”, *Osmanlı Kitap Kültürü: Cârullah Efendi Kütüphanesi ve Derkenar Notları*, (editör: Berat Açıl), İstanbul: Nobel Yayınevi, s. 49-66.
- Ünver, A. Süheyl. (1960), “İlimler Tarihimizde Aydınöğlü İsa Beyle Şahsına Ait Mecmuanın Ehemmiyeti Hakkında” *Türk Tarih Kurumu Belleten*, C XXIV, S 95, s. 447-455.
- Vural, Ramazan. (2020), *Dürrî Ahmed Efendi Dîvânı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı (e-kitap).
- Yazar, Sadık. (2019), “Mora Fethinin (1715) Klasik Türk Şiirindeki Yankıları ve Râzî’nin “Fetihnâme” Konulu Bir Şiiri”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 23, s. 391-460.
- Yazar, Sadık. (2020), “Eylemişler Râsîh’e Bühtân Bühtân Üstüne: Balıkesirli Râsîh’in Eserlerine Dair Bilgilerin Tashihi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S 24, s. 637-673.
- Yöntem, Ali Canip. “Edebî ve Tarihî Tedkiklere Yarayacak Eserlerden: Bazı Mecmualara Dair”, *Hayat*, 32, s. 103–105.
- Yöntem, Ali Canip. “Edebiyat Tedkiklerinde Mecmuaların Rolü”, *Hayat*, 45, s. 363–364.
- Zülfe, Ömer. (2011), “Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 4, S 18, s.151-169.